

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(червень 2021 року)

Зміст

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на життя)	4
KURT v. Austria: ужиття органами влади належних й достатніх заходів для захисту осіб від домашнього насильства – відсутність порушення	4
Стаття 3 Конвенції (заборона катування)	7
R.B. v. Estonia: визнання показань 4-річної дівчинки недопустимими у зв'язку з неповідомленням про обов'язок говорити правду і право не свідчити проти свого батька, обвинуваченого у справі про сексуальні зловживання над донькою, в результаті чого його було виправдано – порушення	7
Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)	10
DENIS AND IRVINE v. Belgium: подальше утримання осіб, які вчинили злочин і які мали вади психічного розвитку, в примусовій ізоляції, хоча за новим законодавством відповідні карані діяння вже не були умовою такої ізоляції – відсутність порушення	10
Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)	16
BUSUTTIL v. Malta: використання правової презумпції у справі про несплату податків, за якою директор юридичної особи відповідає за всі дії, які мають бути нею вчинені згідно із законодавством – відсутність порушення	16
PRODANOV v. North Macedonia: неправильне тлумачення Верховним судом законодавчих положень про ціну позову, в результаті чого заявник не міг скористатися правом на касаційне оскарження – порушення	20
BAJIĆ v. North Macedonia: використання в кримінальному провадженні проти заявника його звітів, поданих під час його допиту в ролі свідка в іншому кримінальному провадженні – відсутність порушення	24
HASÁLIKOVÁ v. Slovakia: забезпечення судом належного захисту заявниці, обвинуваченій у вчиненні вбивства, яка мала порушення інтелектуальних здібностей легкого ступеня – відсутність порушення	32
BRODA AND BOJARA v. Poland: усунення міністром юстиції заявників з посад заступників голови суду без зазначення в рішенні причин і за відсутності можливості його оскаржити – порушення	38

Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	41
Y.S. AND O.S. v. Russia: недостатня оцінка наявності «серйозного ризику» в поверненні викраденої дитини за Гаазькою конвенцією до зони конфлікту на Сході України – порушення	41
S.W. v. The United Kingdom: відсутність можливості в заявниці прокоментувати оцінку суддею її професійної діяльності у справі, в якій вона була свідком, у результаті чого її було звільнено – порушення	44
Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	49
MELIKE v. Turkey: звільнення працівниці державного сектору за натискання кнопки «Подобається» до деяких постів у соціальній мережі – порушення	49
HURBAIN v. Belgium: обов'язок газети знеособити дані реабілітованого правопорушника з метою поваги до його права на забуття – відсутність порушення	53
Стаття 14 Конвенції (заборона дискримінації)	57
ASSOCIATION ACCEPT AND OTHERS v. Romania: бездіяльність поліції в запобіганні сутичок під час зборів представників ЛГБТ-спільноти – порушення	57
ANCIENT BALTIC RELIGIOUS ASSOCIATION ROMUVA v. Lithuania: відсутність нейтральності й неупередженості у відмові релігійній організації в державному визнанні, незважаючи на відповідність установленим в законі вимогам – порушення	60
Стаття 3 Першого протоколу до Конвенції (право на вільні вибори)	63
GALAN v. Italy: позбавлення права висувати свою кандидатуру для участі у виборах після засудження за корупційні правопорушення – скарга визнана неприйнятною	63
Рішення ЄСПЛ, ухвалені проти України	69

СТАТТЯ 2 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА ЖИТТЯ)

KURT v. Austria (№ 62903/15)

Обставини справи

У 2011 році чоловіка заявниці було засуджено за заподіяння їй тілесних ушкоджень: стосовно нього було винесено обмежувальний / заборонний припис, якого він дотримувався. У 2012 році заявниця подала заяву про розлучення та повідомила поліцію про зґвалтування своїм чоловіком, домашнє насильство (зокрема побиття дітей) та небезпечні погрози. Того ж дня проти нього відкрили кримінальне провадження і видали новий заборонний припис тривалістю 14 днів, що забороняв чоловікові повертатися до їхнього місця проживання та навколишніх районів. Його ключі вилучили. Через три дні після цього він убив свого сина у школі та вчинив самогубство. Заявниця намагалася притягнути винних у цьому осіб до відповідальності, стверджуючи, що її чоловік мав би перебувати під вартою. У 2019 році Палата Суду дійшла висновку, що національні органи влади виконали своє позитивне зобов'язання за матеріальним аспектом статті 2 Конвенції. Велика Палата також не встановила порушення цього положення.

Оцінка Суду

Це рішення Великої Палати примітне тим, що воно роз'яснює обсяг та розкриває зміст позитивного зобов'язання за критерієм тесту Османа (вживати превентивних оперативних заходів із захисту особи, життя якої перебуває під загрозою в результаті вчинення іншою особою злочинних діянь, Osman v. the United Kingdom [GC], § 115) як загалом, так і в конкретному аспекті домашнього насильства.

1. Стосовно змісту позитивного зобов'язання Османа в цілому Суд уперше уточнив, що оцінка характеру та ступеня ризику становлять невід'ємну частину зобов'язання вживати превентивних оперативних заходів. Як наслідок, розгляд питання дотримання державою статті 2 Конвенції за тестом Османа має включати аналіз адекватності оцінки ризику, проведеної національними органами влади, і в тих випадках, де була чи мала б бути виявлена відповідна загроза, що призводить до обов'язку діяти, аналіз адекватності вжитих превентивних заходів. Щодо обсягу позитивного зобов'язання за критерієм Османа Суд роз'яснив, що мова йде про зобов'язання стосовно заходів, а не результату. Тому за обставин, у яких компетентні органи влади зреагували на виявлену реальну та безпосередню загрозу шляхом вжиття доцільних заходів у межах своїх повноважень, той факт, що такі заходи все ж можуть не сприяти досягненню бажаного результату, сам по собі не може слугувати виправданням для висновку про порушення державою превентивного оперативного зобов'язання

за статтею 2 Конвенції. Крім того, конкретний випадок, у якому виникає реальна та безпосередня загроза, має оцінюватися з точки зору того, що було відомо компетентним органам влади у відповідний час.

2. Далі Суд, застосовуючи критерій Османа, уточнив його значення з урахуванням конкретного контексту та динаміки домашнього насильства. Стосовно першого аспекту (частини) тесту Османа (загроза) Суд нагадав, що відповідь органів влади на будь-які подібні твердження має бути негайною та особливо ретельною. Спираючись на матеріали *GREVIO* (незалежного експертного органу, відповідального за моніторинг реалізації *Стамбульської конвенції*), Суд навів деякі вимоги до оцінки загрози в цьому контексті, а саме:

- *автономний та проактивний підхід*, що вимагає від органів влади не лише покладатися на сприйняття загрози жертвою, а і збирати всю інформацію та проводити власну оцінку;

- *комплексність*, якій може сприяти використання стандартизованих, визнаних на міжнародному рівні контрольних переліків із зазначенням конкретних факторів ризику / загрози, розроблених на основі надійних кримінологічних досліджень і найкращих практик; відповідні органи влади мають постійно проходити підготовку та підвищувати рівень обізнаності, особливо стосовно таких інструментів; будь-яка оцінка ризику має бути направлена на систематичне виявлення та розгляд всіх потенційних – прямих чи непрямих – жертв з урахуванням можливості того, що результат може бути з різним рівнем загроз / ризику для кожної з них. Суд підкреслив, що насильство до дітей, які належать до однієї сім'ї, разом із насильством зі смертельним наслідком може використовуватися порушниками як вища міра покарання свого партнера;

- *базове документування* проведення оцінки загрози з урахуванням невідкладного характеру втручання та необхідності обміну відповідною інформацією між залученими органами влади;

- *інформування жертв* про результат оцінки загрози та наявні правові й оперативні захисні заходи;

- *належне врахування конкретного контексту* випадків домашнього насильства, їхніх особливостей та відмінностей від ситуацій, пов'язаних з випадками за типом Османа. Зокрема, «безпосередність» загрози має оцінюватися з урахуванням загальної траєкторії ескалації насильства в таких справах та комплексного дослідження в цій сфері. Ризик подальшої ескалації має оцінюватися навіть після винесення заборонного або захисного припису. Проте це не має накладати на органи влади непосильного та непропорційного тягаря.

Щодо *другого аспекту тесту Османа* (заходи) Суд розвинув деякі вимоги стосовно превентивних оперативних заходів:

- ці заходи мають бути адекватними та пропорційними до оціненого ступеня загрози. Ця вимога стосується як процесу ухвалення рішень, так і нормативно-правової

бази, в межах якої відповідні органи влади повинні мати можливість вибору між достатніми заходами, зокрема програмами лікування порушників і навіть позбавлення їх свободи, якщо цього вимагають конкретні обставини справи (аспект «заходи в межах своїх повноважень» тесту *Османа*);

- *координація* між різними органами влади, включно з планами управління загрозами / ризиками, координовані послуги підтримки жертв та оперативний *обмін інформацією*. У разі залучення дітей чи перебування їх під загрозою органи захисту дітей, а також школи та/або інші установи з догляду за дітьми якомога скоріше мають бути поінформовані про це;

- *ретельне урівноваження конкуруючих прав, про які йде мова*, та інших відповідних обмежень як на рівні загальної політики, так і на індивідуальному рівні. Тією мірою, якою вони чинять вплив на ймовірного порушника, будь-які вжиті заходи мають відповідати іншим зобов'язанням держави за Конвенцією, включаючи необхідність того, щоб поліція здійснювала свої повноваження при повному дотриманні належної правової процедури та інших гарантій, зокрема гарантій за статтями 5 та 8 Конвенції. Характер і ступінь оціненої загрози / ризику завжди будуть важливими факторами в пропорційності будь-яких заходів, які мають бути вжиті, або в контексті статті 8 Конвенції або статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Будь-який захід, що призводить до позбавлення свободи, має відповідати вимогам національного законодавства, а також конкретним умовам, наведеним у статті 5 Конвенції, й усталеній практиці Суду стосовно цього. У зв'язку із цим у рішенні Великої Палати Суду наводиться корисне резюме її усталеної практики, розвинутої згідно з підпунктами (b) та (c) пункту 1 статті 5 Конвенції в контексті превентивних заходів.

Що стосується обставин цієї справи, то Суд не вбачив будь-яких проблем з проведенням внутрішньої оцінки, яка не встановила жодного реального та безпосереднього летального ризику для дітей, а лише певний ступінь нелетального ризику в контексті домашнього насильства, в основному направлено на їхню матір. Призначені заходи були визнані адекватними для стримування такого ризику, і не було жодного зобов'язання вживати подальших заходів у приватній чи публічній сферах, таких як видача заборонного припису для їхньої школи.

Висновок

Відсутність порушення статті 2 Конвенції (право на життя).

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою 15 червня 2021 року та є остаточним.

СТАТТЯ 3 КОНВЕНЦІЇ (ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ)

R.V. v. Estonia (№ 22597/16)

Обставини справи

Справа стосувалася скарг заявниці за статтями 3 та 8 Конвенції на те, що органи влади не провели ефективного кримінального розслідування її тверджень про сексуальне насильство її батька до неї, якого виправдали у зв'язку з процесуальними порушеннями під час збору доказів.

Батьки заявниці, якій на час подій було 4,5 роки, проживали окремо. Після її повернення з побачень з батьком мати дівчинки почала помічати зміни в її поведінці й скарги на біль у певних частинах тіла. Згодом виявилось, що батько вчиняв до заявниці дії сексуального характеру. На стадії досудового розслідування заявницю двічі допитали, ці показання були зафіксовані на відео. Слідчий не повідомив заявницю про її право не свідчити проти члена своєї сім'ї та про обов'язок казати правду, інструкції про що передбачалися кримінальними процесуальними нормами права в Естонії. З огляду на юний вік заявниці в суді її не допитували: її показання, зафіксовані на відео, були розкриті під час судових засідань і переглянуті судами першої й апеляційної інстанцій. Зрештою батька заявниці було засуджено.

У подальшому батько заявниці оскаржив своє засудження до Верховного суду. Верховний суд дійшов висновку, що неінформування заявниці до її допиту про обов'язок казати правду та право не свідчити проти свого батька мало настільки важливе значення, що зробило її показання, які були вирішальними доказами у її справі, недопустимими. Оскільки таке упущення не могло бути виправлене шляхом направлення справи на розгляд судам нижчих інстанцій, де потерпіла дитина не могла бути заслухана, виключення ключових доказів стало наслідком виправдання обвинуваченого.

Оцінка Суду

Скарга стосувалася процесуальних недоліків у кримінальному провадженні як в цілому, разом із неінформуванням заявниці про її процесуальні права та обов'язки, так і реакції Верховного суду на таку бездіяльність, що мала наслідком виключення показань заявниці та виправдання імовірного порушника з процесуальних підстав.

В Естонії загальні правила, вміщені в законодавстві стосовно допиту свідків, були також застосовними і до дітей-свідків. Однак на практиці визнається, що при допиті дитини-свідка та роз'ясненні про її права та обов'язки варто враховувати вік та ступінь розуміння дитини. У зв'язку із цим згідно з відповідними міжнародними документами розслідування та кримінальні провадження мають проводитись у спосіб, що захищає

найкращі інтереси та права дітей, такий захист вимагає вжиття дружніх і захисних заходів до дітей, які є потерпілими в кримінальному провадженні. У цьому контексті важливо, щоб держави прийняли процесуальні норми, що гарантують і захищають показання дітей (див. *G.U. v. Turkey*).

У цій справі не оскаржувалося те, що після відкриття кримінального провадження слідчий не надав необхідних інструкцій заявниці під час її допиту як дитини-свідка. Кримінальне провадження в цілому ґрунтувалося переважно на достовірності показань заявниці. Проте Верховний суд з процесуальних підстав виключив ці показання із сукупності доказів у зв'язку з ненаданням слідчим необхідних попереджень. Оскільки засудження здебільшого ґрунтувалося на показаннях заявниці й не було жодного шляху виправити цей недолік, обвинуваченого було виправдано.

Окрім питання того, чи можна вважати такі попередження доцільними в цілому в такій справі, рішення Верховного суду в поєднанні з бездіяльністю слідчого завдало шкоди ефективному обвинуваченню імовірних злочинів.

Це пояснюється тим, що з урахуванням неможливості перегляду справи судами нижчих інстанцій Верховний суд, зрештою, не зміг встановити обставини справи та з'ясувати винність імовірного порушника по суті.

Для ефективного захисту прав дітей у світлі міжнародних стандартів необхідно забезпечити захист їхніх показань як під час досудового розслідування, так і в ході судового розгляду. Що стосується попереджень свідкам, то естонське законодавство не проводило розмежувань між свідками залежно від віку і, таким чином, не передбачало винятків чи пристосувань для дітей-свідків.

Згідно з *Керівними принципами Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини* у випадках, коли застосовуються менш суворі правила давання показань чи інші заходи, дружні до дитини, такі заходи самі по собі не мають зменшувати значення допиту або показань дитини без шкоди для прав на захист. Проте в цій справі показання заявниці були визнані неприйнятними саме через суворе застосування процесуальних норм, які не розмежовували дорослих та дітей.

З урахуванням цього національні органи влади допустили значні недоліки в процесуальній реакції на твердження заявниці про зґвалтування та сексуальне насильство з боку свого батька, яка недостатньою мірою враховувала особливу вразливість та відповідні потреби малолітньої дитини для того, щоб забезпечити їй ефективний захист як імовірної жертви сексуального насильства. Відповідно, не висловлюючи думку про винність обвинуваченого, Суд дійшов висновку, що спосіб, у який кримінально-правові механізми були застосовані в цій справі в цілому, що мало наслідком закриття справи з процесуальних підстав, був дефектним, що становило порушення державою своїх позитивних зобов'язань за статтями 3 та 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 3 Конвенції (заборона катування) та статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 22 червня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 5 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ)

DENIS AND IRVINE v. Belgium (№ 62819/17 та 63921/17)

Обставини справи

Ця справа стосувалася двох заявників, яких було примусово ізольовано на підставі положень Закону про соціальний захист від 9 квітня 1930 року після вчинення ними діянь, кваліфікованих як крадіжка (у 2007 році – заявник Д.) та замах на крадіжку (у 2002 році – заявник І.).

У своїй заяві до ЄСПЛ заявники скаржилися на відмову бельгійських судів звільнити їх після набрання чинності (у жовтні 2016 року) Законом про примусову ізоляцію. Відповідно до його положень крадіжка та замах на крадіжку більше не могли бути підставою для ухвалення рішення про примусову ізоляцію.

Заявники Д. та І. перебувають у примусовій ізоляції у Бельгії. Заявник Д. – громадянин Бельгії, народився у 1984 році. Заявник І. є громадянином Великої Британії, народився у 1964 році.

Заявники в цій справі подали скарги на факт того, що їх продовжують утримувати в примусовій ізоляції, хоча, на їхню думку, з моменту набрання чинності Законом про примусову ізоляцію (Закон від 5 травня 2014 року) для застосування такого заходу правової основи не було.

Закон від 5 травня 2014 року, який набрав чинності у жовтні 2016 року, передбачає, що примусова ізоляція може бути застосована лише після вчинення злочинів або тяжких злочинів, унаслідок яких завдано фізичну чи психічну шкоду іншій особі або мала місце загроза її заподіяння. Заявники, яких було ізольовано за діяння, що становили крадіжку та замах на крадіжку, вчинену за обтяжуючих обставин згідно із Законом про соціальний захист від 9 квітня 1930 року, звертались із заявами до бельгійських судів про звільнення на підставі нового законодавства, проте їх задоволено не було.

Посилаючись на пункт 1 статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність), заявники стверджували, що після набрання чинності Законом про примусову ізоляцію від 2014 року більше не було правової основи для забезпечення заходів затримання осіб. Посилаючись на пункт 4 статті 5 та статтю 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту), заявники скаржилися на те, що за законом вони не могли домогтися свого негайного й безумовного звільнення.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 5 Конвенції

Підстави позбавлення заявників свободи

ЄСПЛ зазначив, що заявники не були засуджені. Національні суди, встановивши, що заявники фізично вчинили діяння, у яких їх звинувачували, вказали, що Д. та І. страждають психічними розладами, які руйнують або серйозно впливають на їхні усвідомлення своїх дій або здатність їх контролювати. Відповідно, суди розпорядилися про примусову ізоляцію заявників, що згідно з національним законодавством було «запобіжним заходом», а не покаранням.

Таким чином, їхнє позбавлення свободи було пов'язане із затриманням «осіб, які страждають на психічні розлади» і підпадало під дію підпункту (e) пункту 1 статті 5 Конвенції.

Зміни законодавства та питання, порушене в цій справі

Відповідно до законодавства, що діяло на момент ухвалення початкових рішень про примусову ізоляцію заявників (Закон про соціальний захист від 1930 року), факт вчинення будь-якого діяння, кваліфікованого як кримінальне правопорушення, міг бути підставою для примусової ізоляції відповідної особи незалежно від тяжкості вчинених дій.

З моменту набрання чинності Закону про примусову ізоляцію вчинені заявниками крадіжка та замах на крадіжку більше не могли слугувати підставою для поміщення осіб до місць примусової ізоляції згідно з новим законодавством, незалежно від стану їх психічного здоров'я. Крім того, хоча новий закон в принципі застосовувався до всіх справ, розгляд яких тривав, він не встановлював конкретного перехідного заходу для осіб, яких було ізольовано на підставі Закону про соціальний захист від 1930 року і які вчинили діяння, що не досягли нового порогу тяжкості, що вимагалось статтею 9 цього Закону.

Питання, яке виникло в цій справі, полягало в тому, чи може позбавлення волі заявників все ще вважатися законним з моменту набрання чинності вищезазначеним Законом, враховуючи, що цей новий закон більше не передбачав можливості поміщення особи до місць примусової ізоляції за дії, вчинені заявниками, які були основою їх ув'язнення.

Застосування нового законодавства національними судами

У відповідь на клопотання заявників ухвалити рішення про те, чи вплинула на законність їх примусової ізоляції ця законодавча поправка, національний суд вказав, що цього не було. Зокрема, Касаційний суд постановив, що рішення, ухвалені у справах заявників у 2007 та 2002 роках відповідно, стали *res judicata* та що постанови про примусову ізоляцію, ухвалені проти них, є остаточними. Він також постановив, що пункт 1 статті 5 Конвенції не перешкоджає подальшому виконанню рішення про примусову ізоляцію у спосіб, передбачений вже іншими положеннями, ніж ті, що були чинними на момент видачі рішення. Таким чином, Касаційний суд визначив два послідовні етапи примусової ізоляції, врегульованої різними положеннями та критеріями.

Перший етап: бельгійська система примусової ізоляції передбачала, по-перше, судове провадження, в результаті якого було ухвалено рішення помістити особу до місць примусової ізоляції. Рішення слідчих органів або суду першої інстанції, яким було застосовано примусову ізоляцію відповідно до цих положень, було чинним протягом усього періоду ізоляції відповідної особи, доки не було ухвалено остаточне рішення про звільнення. Що стосується заявників, рішення про їх ізоляцію були ухвалені у 2007 та 2002 роках відповідно на підставі статті 7 Закону про соціальний захист.

Другий етап: після того, як такий захід застосовано, розпочинається другий етап примусової ізоляції, під час якого відділи соціального захисту при суді з питань виконання покарань (далі – спеціалізований суд) регулярно переглядали стан осіб, які перебувають у місцях примусової ізоляції. Під час проведення такої оцінки затримані особи також можуть вимагати змін практичних заходів щодо їх ув'язнення або вимагати звільнення. Тоді застосовувалися різні правила, особливо щодо умов остаточного звільнення особи з ізоляції, що було головним запитом заявників у цій справі. Остаточне звільнення врегульовувалося статтею 18 Закону про соціальний захист, а нині – статтею 6б Закону про примусову ізоляцію.

Згідно із вказаною статтею Закону про примусову ізоляцію характер караних діянь, які вчинила особа, що спричинили її примусову ізоляцію, як такий не брався до уваги під час періодичного перегляду ув'язнення. І все ж це положення вимагало, щоб спеціалізований суд оцінив, чи достатньо стабілізувався стан особи із психічним розладом, яка перебуває у примусовому ізоляторі, і чи існує ризик повторного вчинення відповідних караних діянь. Тут спеціалізований суд повинен був враховувати низку факторів ризику, включаючи, за умови доцільності, дії, за які особа первинно була поміщена в місця примусової ізоляції.

Отже, ураховуючи положення національного законодавства, як було розтлумачено Касаційним судом у цій справі, та те, що заявники не були звільнені, їхнє позбавлення волі продовжувало ґрунтуватися на чинних правових підставах, тобто на рішеннях про примусову ізоляцію, ухвалених у 2007 та 2002 роках відповідно.

ЄСПЛ зазначив, що тлумачення, прийняте національними судами у цій справі, відповідало намірам законодавця, висвітленим під час парламентських слухань до ухвалення Закону від 4 травня 2016 року про внесення змін до Закону 2014 року. Вони вказували на те, що Закон про примусову ізоляцію не мав на меті впливати на рішення щодо осіб, які страждають на психічні розлади та вчинили карані діяння, які могли призвести до ізоляції згідно із Законом про соціальний захист 1930 року, але для яких примусова ізоляція більше не буде застосовною за новим законодавством.

Таким чином, законодавець вирішив зберегти обов'язкову силу рішень про примусову ізоляцію, передбачених Законом про соціальний захист. Із цього випливає, що щодо осіб, яких помістили в місця примусової ізоляції на підставі рішення, яке набрало законної сили до 1 жовтня 2016 року, дія Закону про примусову ізоляцію

обмежувалась рішеннями про продовження строку примусової ізоляції, практичних заходів щодо її виконання та можливого звільнення цих осіб.

Повторюючи, що його завданням не було висловлення думки про доцільність обраних законодавцем методів, ЄСПЛ вважав, що підхід, який застосовували національні суди в цій справі, не був ні свавільним, ні явно необґрунтованим.

Сумісність підходу національних судів із статтею 5 Конвенції

Підпункт (е) пункту 1 статті 5 Конвенції не вказує про можливі, кримінально карані діяння, за які особа могла бути затримана як «така, яка має психічні розлади». Також це положення не визначало вчинення попереднього правопорушення як передумову для затримання. Воно лише вимагало достовірного встановлення, що особа є психічно хворою (перша умова), що розлад того чи іншого виду або ступеня виправдовував обов'язкову ізоляцію (друга умова) і що психічний стан не покращився протягом усього періоду ув'язнення (третья умова). Таким чином, Конвенція не вимагала від органів влади при оцінці стійкості психічних розладів враховувати характер дій, що призвели до примусової ізоляції особи.

У цій справі перші дві умови були дотримані. Щодо третьої умови, а саме стійкості психічного розладу, без якої не можна було продовжувати ізоляцію, заявники прямо заявили, що вони не заперечують дотримання цієї умови і що їхній психічний стан не поліпшився.

Водночас ЄСПЛ повторив, що слід враховувати поточний стан психічного здоров'я людини.

Так, оцінка національними судами цієї третьої умови була неодмінно мінливою, оскільки вона мала враховувати будь-які зміни психічного стану затриманого після ухвалення рішення про примусову ізоляцію.

Третя умова була включена в бельгійське законодавство шляхом запровадження автоматичного періодичного перегляду, під час якого особи, які перебувають в ізоляції, серед іншого, могли аргументувати, що стан їхнього психічного здоров'я стабілізувався і що вони більше не є небезпечними для суспільства, та вимагати різних практичних заходів щодо виконання рішення про ізоляцію, включаючи, як у справі заявників, остаточне звільнення.

Відповідно до статті 6б Закону про примусову ізоляцію особа може бути звільнена лише після закінчення трирічного випробувального терміну, за умови, що її психічний розлад достатньою мірою стабілізувався, щоб більше не було обґрунтованих підстав побоюватися, що через свій психічний розлад, можливо, поєднаний з іншими факторами ризику, відповідна особа знову вчинить карані діяння. Таким чином, лише поточний стан психічного здоров'я обмеженої у свободі особи та поточний ризик повторного вчинення правопорушень, тобто на момент проведення перегляду, враховувались при вирішенні питання про те, чи може відповідна особа бути звільненою або чи є виправданим продовження строку її перебування в місцях примусової ізоляції.

Саме у світлі цих міркувань спеціалізований суд розглянув клопотання заявників про їх звільнення. Таким чином, він не взяв до уваги характер караних дій, які вчинили заявники і які спричинили примусові заходи ув'язнення. Навпаки, він оцінив, чи стабілізувався психічний стан заявників достатньою мірою, і дійшли негативного висновку.

Таким чином, спеціалізований суд перевірів, чи зберігалися психічні розлади в особи, як того вимагає підпункт (е) пункту 1 статті 5 Конвенції. У зв'язку із цим ЄСПЛ зазначив, що під час останнього періодичного перегляду ситуації заявників спеціалізованим судом було встановлено, що все ще існує великий ризик вчинення ними нових насильницьких злочинів.

Як наслідок, ЄСПЛ дійшов висновку, що ув'язнення заявників було обґрунтованим, а позбавлення свободи – законним. Отже, порушення пункту 1 статті 5 Конвенції не було.

Пункт 4 статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)

ЄСПЛ відзначив, що заявники скаржилися лише на те, що згідно із законом було неможливо забезпечити їх негайне та остаточне звільнення у зв'язку з трирічним випробувальним терміном, встановленим статтею 66 Закону про примусову ізоляцію.

У зв'язку із цим ЄСПЛ зазначив, що стаття 66 вказаного акта встановлює дві сукупні умови остаточного звільнення особи, яка перебуває у примусовій ізоляції. По-перше, вимагалось завершення трирічного випробувального терміну і, по-друге, щоб психічний стан стабілізувався настільки, щоб більше не було обґрунтованих підстав побоюватися, що, незалежно від стану психічного здоров'я, можливо, поєданого з іншими ризиками, особа, яка перебуває у примусовій ізоляції, вчинила б нові правопорушення, а отже, завдасть шкоди або загрожуватиме заподіяти шкоду фізичній чи психічній недоторканності іншій особі.

У цій справі ЄСПЛ зазначив, що національні суди відмовили в задоволенні клопотання заявників про остаточне звільнення на тій підставі, що жодна з двох умов, встановлених статтею 66 Закону, не була дотримана: стан їхнього психічного здоров'я достатньою мірою не покращився і їхній трирічний випробувальний термін не закінчився. Заявники не заперечували, що стан їхнього психічного здоров'я не покращився; вони також не стверджували, що ці розлади стабілізувались достатньою мірою, щоб не становити небезпеку для суспільства.

Отже, умова проходження трирічного випробувального терміну не була вирішальною, оскільки це була лише одна з підстав, за якою спеціалізований суд відмовив у негайному та остаточному звільненні.

ЄСПЛ схвалив той факт, що тим часом Касаційний суд розтлумачив спірне положення у світлі пунктів 1 і 4 статті 5 Конвенції, вважаючи, що особа у примусовій ізоляції, яка більше не страждала на психічні захворювання і чия поведінка більше не мала небезпечного характеру, мала бути остаточо звільнена, навіть якщо трирічний випробувальний термін ще не закінчився.

Отже, не було порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність).

Відсутність порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою 1 червня 2021 року та є остаточним.

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

BUSUTTIL v. Malta (№ 48431/18)

Обставини справи

Справа стосувалася кримінального провадження проти заявника, директора компанії, в рамках якого його було визнано винним у несплаті податків з використанням правових презумпцій.

У 2001–2006 роках заявник на запрошення двох інших директорів був співдиректором компанії М. (25 % акцій), у якій він уже працював до цього. Упродовж 2003–2006 років компанія М. не подавала до органів влади відповідні податкові форми та звітність про виплати попереднього податку й національних страхових внесків в інтересах своїх працівників. Після того, як у 2006 році заявник пішов з компанії, під керівництвом інших двох директорів компанія стала неплатоспроможною та була визнана банкрутом.

У 2011 році податкові органи зобов'язали заявника сплатити приблизно 323 500 євро заборгованості з податків від імені компанії.

Заявник стверджував, що він не знав про таку ситуацію, оскільки займався лише продажами (такою була його робота з 1996 року, коли він працював у цій компанії). Справді, оскільки на практиці він нічого не знав про адміністрування, заявник закликав інших директорів найняти фінансового контролера, що вони фактично і зробили.

У березні 2011 року проти заявника було розпочато кримінальне провадження за неподання відповідних податкових форм відповідно до пунктів 1, 2 статті 23 глави 372 законів Мальти. Рішенням від 23 березня 2012 року Суд магістрату визнав заявника винним у пред'явленому йому обвинуваченні та оштрафував його на 400 євро без вимоги сплатити додаткові штрафи з огляду на те, що той більше не представляв компанію М.

Генеральний прокурор подав апеляцію, в якій просив суд застосувати до заявника додатковий щоденний штраф. Заявник також подав апеляцію, стверджуючи, що його обвинувальний акт стосувався не невдалої оплати, а виключно невдалої подачі декларації; що він не знав про ситуацію, яка склалася, і завжди діяв добросовісно і старанно та що обвинувачення проти нього було відстрочене, оскільки він покинув компанію в 2006 році і більше не міг діяти від її імені. Більше того, він стверджував, що закон був неналежно сформульований, оскільки така дія не може бути відстрочена в часі до моменту, поки не буде вчинена, тобто до моменту здійснення платежу.

Рішенням від 6 грудня 2012 року Апеляційний суд підтвердив рішення суду першої інстанції та оштрафував заявника на 400 євро та наклав щоденний штраф, тобто до сплати вийшло 323 500 євро.

Було встановлено, що спірне правопорушення триває і приписи діятимуть до правопорушника (незалежно від того, чи лишався він директором компанії чи ні) до моменту здійснення платежу. Не можна було підтримати його захист неможливості виконати поставлене йому у вимогу зобов'язання, коли він вже не був директором, оскільки у його випадку це було спричинено саме його власним бажанням покинути компанію тоді, коли такі внески вже сплачувалися. Інакше було б у випадку, якби заявника звільнили або якби він захворів.

До того ж, на думку Апеляційного суду, Закон про тлумачення не застосовувався до заявника, враховуючи те, що він впливав із спеціального закону, що охоплює фіскальні заходи, вжиті Урядом. Із цього випливало, що директор компанії мусить виконувати зобов'язання, передбачені цим законом, на користь податкового уповноваженого, і не можна стверджувати, що інша особа була працевлаштована для адміністрування та роботи з документацією компанії.

Заявник надалі звернувся також до Конституційного суду, поскаржившись на те, що він зазнав несправедливого судового розгляду (щодо розумних строків, презумпції невинуватості, захисту неможливості виконати поставлене йому у вимогу зобов'язання тощо). Однак суд відхилив його скаргу, вказавши, серед іншого, на те, що відповідно до усталеної практики ЄСПЛ суд не зобов'язаний давати детальні відповіді на кожен аргумент сторін, окрім того, не було й порушень щодо питань розумного строку, оскільки стаття 6 Конвенції починає застосовуватися тоді, коли особа була повідомлена про кримінальне розслідування, а не раніше. Після того, як стаття 6 стала застосовною до справи заявника, її розгляд тривав лише шістнадцять місяців у двох інстанціях, а тому її було вирішено впродовж розумного строку.

Заявник скаржився на підставі пункту 2 статті 6 Конвенції на те, що до нього застосовувалася презумпція вини на підставі того, що ситуація, яка впливала на його обвинувачення, була прихована від нього.

Оцінка Суду

ЄСПЛ відзначив, що не оскаржувався той факт, що за мальтійським законодавством директор несе відповідальність за будь-яку дію, яка за законом має бути вчинена компанією, і в цій справі йшла мова про презумпцію законності. Також не оскаржувалося те, що стаття 13 Закону про тлумачення передбачала шляхи, за допомогою яких директор може себе виправдати, а саме якщо він / вона доведе, що правопорушення було вчинено без його / її відома і що він / вона проявляли всю відповідну ретельність для запобігання вчинення правопорушення (див. пункт 29 цього рішення). Це положення було визнано Судом сумісним з пунктом 2 статті 6 Конвенції, оскільки умови, які вимагалися від заявника для доведення того, що він фактично не знав про правопорушення та не проявив халатності у виконанні своїх зобов'язань як посадова особа компанії, не суперечили одна одній і не накладали

безумовну / беззаперечну презумпцію (див. *A.G. v. Malta*, Commission decision, № 16641/90, 10 грудня 1991 року) (пункт 49 рішення).

Проте Суд підкреслив, що, на думку Апеляційного суду, стаття 13 Закону про тлумачення (яка могла б забезпечити заявникові як директору можливий захист) не була застосовною у справі заявника (див. пункт 16 цього рішення). Тому під час кримінального провадження проти нього можливість спростування презумпції своєї вини як директора обмежувалася захистом неможливості виконати поставлене йому у вимогу зобов'язання, який, на думку Апеляційного суду, не був доведений (див. пункти 14–15 цього рішення). (пункт 50 рішення).

ЄСПЛ підкреслив, що сторони не уточнювали ступінь такого захисту. Водночас видається очевидним, що обсяг його застосування є більш обмеженим, аніж за статтею 13 Конвенції. Однак Суд вважав, що заявник не залишився без жодного засобу захисту (див., *mutatis mutandis, Müller v. Austria*, № 12555/03, § 34, 5 жовтня 2006 року). Йому було дозволено викласти свою позицію та надати відповідні докази в національних судах, наділених повною юрисдикцією. Суд Магістратів відхилив усі доводи захисту на підставі його власних показань, а Кримінальний апеляційний суд також детально оцінив обґрунтованість його аргументів на користь захисту неможливості (пункт 51 рішення).

Крім того, ЄСПЛ відзначив, що Конституційний суд не підтвердив висновку, що стаття 13 Закону про тлумачення була незастосовною. Замість цього він встановив, що навіть припустивши, що вона була застосовною, докази, надані органам конституційної юрисдикції, свідчили, що елементи в підтримку захисту за статтею 13 Закону про тлумачення були відсутні. Суд підкреслив, що хоча до функцій органів конституційної юрисдикції не належить визначення вини чи невинуватості обвинуваченого, їхні висновки стосовно цього захисту підкріплюють висновки судів кримінальної юрисдикції. Заявник, який в Суді оскаржував цей доказ, не скаржився на те, що він не міг подати / надати всі відповідні докази до органів конституційної юрисдикції (пункт 52 рішення).

Також Суд підкреслив, що в кримінальному провадженні від обвинувачення вимагалось довести, що заявник був директором компанії на час подій, компанія не виконувала відповідні податкові зобов'язання і не сплатила певну суму податку. Елементи, що були доведені стороною обвинувачення, не оскаржувались заявником. ЄСПЛ не вбачив жодних вказівок на те, що національні суди застосували національні норми щодо тягаря доказування у спосіб, несумісний з презумпцією невинуватості. Зокрема, заявник не пояснив, чому покладений на нього тягар доказування був непід'ємним тією мірою, якою його захист не мав жодних шансів на успіх. Як відзначили національні суди, захист неможливості виконати поставлене йому у вимогу зобов'язання може бути підтриманий за різних обставин (див. пункт 15 рішення) (пункт 53 рішення).

Суд також відзначив, що нічого не вказувало на те, що кримінальні суди при виконанні своїх функцій виходили з презумпції вини заявника (див., *mutatis mutandis, Hansen v. Denmark*, (dec.) № 28971/95, 16 березня 2000 року). Далі у відповідь на аргумент заявника стосовно відсутності злочинного наміру / умислу (див. пункт 35 цього рішення) Суд повторив, що Договірні держави в принципі і за конкретних умов можуть карати за простий чи об'єктивний факт як такий незалежно від того, є він результатом злочинного наміру / умислу чи недбалості (див. загальні принципи, наведені в пункті 46 цього рішення) (пункт 54 рішення).

ЄСПЛ врахував фінансові інтереси держави з питань податків, оскільки податки є головним ресурсом доходу держави (див., *Janosevic*, цит. вище, § 103, та *Västberga Taxi Aktiebolag and Vulic v. Sweden*, № 36985/97, § 115, 23 липня 2002 року). Крім того, ця справа також стосувалася несплати внесків до системи національного страхування, які використовуються для фінансування виплат із соціального забезпечення та охорони здоров'я, що становлять значний інтерес для держави. З урахуванням того, що такі внески частково сплачуються роботодавцями, які здебільшого утворені як, *inter alia*, юридичні особи, роль директорів / керівників у такій системі набуває важливого значення. Тому, на думку Суду, було б розумно передбачити в законі що останній, беручи на себе виконання повноважень директора, бере на себе й зобов'язання виконувати відповідні податкові зобов'язання для того, щоб забезпечити функціональну систему в інтересах усіх осіб, яких це стосується, поки деякі засоби захисту будуть залишатись у розпорядженні обвинуваченого (пункт 55 рішення).

Беручи до уваги наведене вище, Суд дійшов висновку, що презумпція за мальтійським законодавством про те, що директор є відповідальним за будь-яку дію, яку за законом має здійснити компанія, за обставин цієї справи не була необґрунтованою (пункт 56 рішення).

Висновок

Відсутність порушення пункту 2 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 3 червня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

PRODANOV v. North Macedonia¹ (№ 73087/12)

Обставини справи

6 листопада 2000 року Г. П. подав цивільний позов проти заявника до Гевгелійського суду першої інстанції, вимагаючи визнання права власності на частину будинку, який перебував у власності заявника на той час. Позивач встановив ціну позову в 40 000 денарів (MKD) (в еквіваленті це приблизно 650 євро (EUR)). Закон про цивільне судочинство, який діяв на той час, встановив законодавчий поріг для подачі касаційної скарги до Верховного суду в розмірі 1 000 000 денарів (в еквіваленті це приблизно 16 260 євро).

31 грудня 2002 року суд першої інстанції задовольнив позов Г. П. та ухвалив рішення проти заявника. Це рішення було підтримане Скопським Апеляційним судом 4 вересня 2003 року.

17 грудня 2003 року за заявою заявника прокурор подав клопотання про захист законності, яке Верховний суд задовольнив. Суд скасував рішення нижчих судів та направив справу на новий розгляд.

4 листопада 2005 року заявник через свого адвоката подав зустрічний позов до суду першої інстанції проти Г. П., вимагаючи визнання недійсним договору дарування, на якому позивач базував свою майнову вимогу в попередніх провадженнях. У письмовій вимозі заявник встановив ціну позову в розмірі 40 000 денарів. Обидва позови були об'єднані та розглянуті в рамках одного провадження.

29 грудня 2005 року набрав чинності новий Закон про цивільне судочинство («Закон 2005 року», Офіційний вісник № 79/2005), який став застосовним до всіх справ, що перебували на розгляді в першій інстанції. Цей Закон зафіксував встановлений законодавством поріг для касаційної скарги до Верховного суду в розмірі 500 000 денарів (в еквіваленті це приблизно 8 130 євро). Відповідно до перехідних положень Закону 2005 року провадження мало завершуватися згідно із законом, який діяв до закінчення провадження в першій інстанції.

24 січня 2006 року Департамент цивільного права Скопського Апеляційного суду ухвалив висновок щодо всіх справ, що розглядаються, на які поширювався Закон 2005 року, доручивши судам нижчої інстанції проконсультувати сторони та відкласти майбутні слухання, щоб дозволити їм провести всі необхідні дії щодо їхніх позовів. У висновку зазначалося, що сторони всіх справ, що розглядаються в першій інстанції, отримують можливість підготувати свої подання відповідно до Закону 2005 року.

У судовому засіданні 15 лютого 2006 року суд першої інстанції повідомив сторін цієї справи згідно з висновком Апеляційного суду, що слухання, призначене на 20 березня 2006 року, буде розглядатися як підготовче засідання у значенні статті 33 Закону 2005 року.

¹ Підготовку огляду цього рішення здійснила Бойченко Анастасія Вікторівна.

Під час підготовчого засідання заявник просив збільшити ціну позову до 500 100 денарів (в еквіваленті це приблизно 8 130 євро). На вимогу судді першої інстанції до основного засідання заявник сплатив додатковий судовий збір, що відповідав збільшенню ціни позову.

12 січня 2009 року суд першої інстанції ухвалив рішення на користь Г. П. та відхилив позов заявника. У вступній частині цього рішення була зазначена ціна позову в розмірі 40 000 денарів. 13 квітня 2009 року на вимогу заявника суд першої інстанції виправив вступну частину свого рішення та зазначив ціну позову в розмірі 501 000 денарів, визнавши, що вказана раніше сума була помилкою.

Рішенням від 2 вересня 2010 року, у вступній частині якого ціна позову була зазначена в розмірі 40 000 денарів, Апеляційний суд відхилив апеляційну скаргу заявника. На запит заявника 9 грудня 2010 року Апеляційний суд виправив вступну частину свого рішення та зазначив збільшену ціну позову.

17 травня 2012 року Верховний суд відхилив апеляцію заявника з питань права як неприпустиму *ratione valoris*. Суд постановив, що ціна позову, яка, на його думку, була встановлена на рівні 40 000 денарів в судах нижчої інстанції, була нижче встановленого законодавством порогу в 500 000 денарів, встановленого Законом 2005 року. Той факт, що ціна позову була змінена Апеляційним судом, не мав значення, оскільки це збільшення відбулося на неправильній стадії провадження та не стосувалось очевидної помилки у формулюванні. Відповідна частина цього рішення звучить так:

«Беручи до уваги статтю 33 Закону про цивільне судочинство [2005], суд повинен найпізніше на підготовчому засіданні або, якщо підготовче засідання не проводилось, на основному засіданні до того, як відповідач розпочав судовий розгляд по суті справи, швидко та належним чином перевірити точність зазначеної ціни [позову]. У цій справі ... відповідна вартість предмета спору була змінена рішенням Апеляційного суду від 9 грудня 2010 року».

Заявник скаржився за пунктом 1 статті 6 Конвенції на те, що він не мав доступу до Верховного суду у зв'язку із способом, у який цей суд протлумачив і застосував положення закону про ціну позову.

Оцінка Суду

Загальні принципи, що стосуються права на доступ до суду, викладені у справі *Nait-Liman v. Switzerland* ([GC], № 51357/07, §§ 112–16, 15 березня 2018). Принципи, що стосуються конкретно обмежень *ratione valoris* щодо доступу до суду, також були встановлені у справі *Zubac v. Croatia* ([GC], № 40160/12, §§ 80–85, 5 квітня 2018) (пункт 37 рішення).

Суд зазначає, що наявність встановленої законом граничної ціни позову для касаційних скарг до Верховного суду є законною та обґрунтованою процесуальною

вимогою (наприклад, *Jovanović v. Serbia*, № 32299/08, § 48, 2 жовтня 2012). Він також вважає, що відмова Верховного суду на підставі законодавчих положень, що регулюють його компетенцію, перевірку прийнятності касаційної скарги заявника *ratione valoris*, є втручанням у право заявника на доступ до суду (пункт 38 рішення).

У справі *Zubac* (згаданій вище, §§ 110–25), щоб визначити, чи обмеження права доступу до суду було пропорційним, були розглянуті такі елементи: (i) передбачуваність обмеження; (ii) яка сторона повинна нести несприятливі наслідки помилок, допущених під час розгляду справи; (iii) чи можна сказати, що обмеження включає «надмірний формалізм» (пункт 39 рішення).

У цій справі після скасування Верховним судом рішень нижчих судів щодо позову Г. П. заявник уперше подав зустрічний позов, який був приєднаний до справи, розгляд якої тривав. Провадження мало відбуватися згідно із Законом 2005 року, який тим часом набув чинності, оскільки справа, зокрема нова вимога заявника, розглядалася в суді першої інстанції. Очевидно, це відповідало розділам 474 та 476 Закону 2005 року, що було підтверджено у висновку Апеляційного суду. Верховний суд не встановив іншого. Спираючись на такий висновок, суд першої інстанції провів підготовче засідання, під час якого заявник збільшив ціну позову до 500 100 денарів, що було вище законодавчо встановленого порогу за Законом 2005 року. Беручи до уваги статтю 33 Закону 2005 року, яка регулює визначення ціни позову, на думку Суду, таке збільшення не видається необґрунтованим процесуальним кроком з боку заявника (див., навпаки, *Zubac*, згадана вище, § 121, і, зокрема, *Doo Vio-Mark-In Insolvency v. North Macedonia* (dec.), № 50520/15, § 20, 11 липня 2019 року). Суди першої та другої інстанцій у своїх рішеннях при внесенні виправлень визнали збільшену суму як ціну позову заявника. Заявник також сплатив збільшений судовий збір, що відповідав збільшенню ціни позову (пункт 40 рішення).

За таких обставин Верховний суд відхилив касаційну скаргу заявника як неприпустиму *ratione valoris*, визнавши, що ціна відповідного позову становила 40 000 денарів, як зазначив заявник у своєму зустрічному позові. Ця ціна була нижче встановленого законодавством порогу в 500 000 денарів. Хоча Верховний суд посилався на статтю 33 Закону 2005 року, він усе ж встановив, що ціна позову була збільшена в процесі провадження в Апеляційному суді, що не було належним процесуальним етапом для такої зміни. На думку Суду, такий висновок суперечить фактам справи, як зазначено вище, зокрема, оскільки зміна ціни позову відбулася на підготовчому засіданні в суді першої інстанції. Верховний суд не згадав про цей факт. Що ще важливіше, він не висловив свою позицію щодо того, чи відповідала така зміна на цьому етапі розгляду закону або усталеній практиці. Що стосується останнього пункту, Суд не вважає, що судова практика, подана Урядом, має значення для цієї справи, яка стосується зміни ціни позову на підготовчому засіданні в межах провадження, що триває, та стосовно нового позову, щодо якого такого слухання раніше не проводилось, і ця судова практика не стосувалася застосування перехідних

положень Закону 2005 року до незавершених проваджень у судах першої інстанції. За таких обставин не можна сказати, що заявник та його адвокат мали змогу переконатися, що зміна ціни позову на підготовчому засіданні не буде враховуватись для цілей доступу до Верховного суду (див., навпаки, Zubac, § 111).

Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом 10 червня 2021 року та є остаточним.

ВАЖІС v. North Macedonia ² (№ 2833/13)

Обставини справи

Заявник є громадянином Сербії, який народився в 1951 році і проживає в місті Белграді.

Справа стосувалася перекидання та потоплення судна «Ілнден» на Охридському озері 5 вересня 2009 року, що спричинило загибель 15 болгарських туристів, які були серед 54 пасажирів на борту, та подальше кримінальне провадження проти заявника, інженера суднобудування та уповноваженого інспектора суден.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції, заявник скаржився на несправедливість кримінального провадження проти нього у зв'язку з відсутністю обґрунтувань у рішеннях національних судів питання його кримінальної відповідальності за інцидент, недоведення тверджень прокурора в межах провадження у Верховному суді до його відома. Заявник також стверджував, що використання письмових записів, які він надав під час свого допиту в ролі свідка, зробило провадження несправедливим і порушило його право не свідчити проти себе.

Оцінка Суду

Стверджувана відсутність обґрунтування в рішеннях судів

Суд повторює, що відповідно до його усталеної судової практики, що відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, пункт 1 статті 6 Конвенції зобов'язує національні суди достатньо чітко вказувати підстави, на яких вони ґрунтують свої рішення (див., серед інших органів влади, *Taxquet v. Belgium* [GC], № 926/05, § 91, ЄСПЛ 2010 рік, та *Nikolay Genov v. Bulgaria*, № 7202/09, § 27, 13 липня 2017 року). Суд також зазначає, що хоча пункт 1 статті 6 зобов'язує суди наводити мотиви своїх рішень, його не можна розуміти як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент (див. *Van de Hurk v. the Netherlands*, 19 квітня 1994 року, § 61, серія А № 288). Таким чином, відхиляючи апеляційну скаргу, апеляційний суд може, в принципі, просто схвалити мотиви, наведені рішенням нижчої інстанції (див. *Stepanyan v. Armenia*, № 45081/04, § 35, 27 жовтня 2009 року) (пункт 45 рішення).

Суд зазначає, що відповідні загальні принципи, що стосуються мотивів судових рішень у кримінальному провадженні, були узагальнені у справі *Moreira Ferreira v. Portugal* (№ 2) ([GC], № 19867/12, §§ 83–84, 11 липня 2017 року) та *Lobzhanidze and Peradze v. Georgia* (№ 21447/11 та 35839/11, §§ 65–66, 27 лютого 2020 року) (пункт 46 рішення).

² Підготовку огляду цього рішення здійснила Бойченко Анастасія Вікторівна.

Застосування цих принципів до справи

У світлі практики Суду щодо мотивування судових рішень національні суди були зобов'язані надавати конкретну та чітку відповідь лише на ті аргументи, які мали б вирішальне значення для результату провадження (пункт 47 рішення).

У цій справі Суд зазначає, що суд першої інстанції проаналізував обставини справи та встановив, що заявник діяв безвідповідально з точки зору технічного нагляду та не дотримувався відповідних національних положень. Суд також встановив, що хоча заявнику було відомо про шкоду, яка могла виникнути, він видав три свідоцтва про придатність судна для плавання. Він не наказав капітану зменшити кількість допущених пасажирів на борту і зняти частину арматури з кормової палуби судна. Суд першої інстанції також встановив, що незалежно від примітки заявника в першому свідоцтві, яке він видав на судно у 2006 році, та його розуміння всієї документації на судно, його стійкість ніколи не перевірялася, і протягом наступних трьох років він видавав свідоцтва про здатність судна плавати без будь-яких приміток щодо його стійкості або стану кормової палуби. Рішення суду першої інстанції ґрунтувалося на достатній кількості доказів, включаючи висновок експерта, який зазначив про відсутність достатньої уваги щодо перевірки стану сталевих канатів системи рульового управління. Далі у звіті зазначалося, що виявлені несправності в системі рульового управління свідчили про погане технічне обслуговування, а також про недостатню перевірку та випробування системи. Зрештою суд першої інстанції встановив, що заявник, який знав про модифікації відсіку під верхньою палубою, також повинен був обмежити кількість пасажирів до 35 згідно з просторовими можливостями судна під верхньою палубою, яка також була єдиною зоною, придатною до перевезення пасажирів (пункт 48 рішення).

Апеляційний та Верховний суди, відповідно, визнали факти, встановлені судом першої інстанції. Хоча суди справді детально не розглядали аргументи заявника про те, що вимагати зняття лавок з палуби не було його обов'язком і що він не був зобов'язаний ще раз повторювати вимогу, згідно з якою пасажирів не повинні перебувати на палубі, з тексту судових рішень чітко вбачалося, що суди дослідили ці аргументи та відхилили їх, встановивши, що заявник не проявив належної ретельності, щоб перевірити дотримання ключових вимог безпеки.

Отже, Суд відхиляє аргумент заявника щодо того, що в рішеннях національних судів відсутні обґрунтування його кримінальної відповідальності та причинний зв'язок між заявленими упущеннями з його боку та причинами аварії (пункт 49 рішення).

З огляду на всі матеріали, якими володіє Суд, Суд переконаний у тому, що фактичні та юридичні причини рішень національних судів були детально викладені (пункт 50 рішення).

Відповідно, порушення статті 6 Конвенції в цьому аспекті не було.

Стверджувана відсутність рівності сторін у зв'язку з недоведенням до відома подань прокурора під час провадження Верховного суду

(а) Аргументи сторін

Заявник повторив, що зауваження прокурора, подані у відповідь на його касаційну скаргу до Верховного суду, ніколи не були доведені до відома сторони захисту, і заявник не міг ознайомитися з їх змістом (пункт 52 рішення).

Уряд стверджував, що заявник користувався правом на змагальність. Той факт, що одностороннє подання прокурора до Верховного суду для його розгляду ніколи не передавалось заявнику, на думку Уряду, не видається важливим питанням у контексті права на справедливий суд у цілому. Оскаржуване подання було лише відповіддю на подання заявника до Верховного суду, в якому сторона обвинувачення фактично підтвердила свою заявлену раніше позицію, вимагаючи, щоб Верховний суд підтримав рішення другої інстанції. Заявник також не мав законного права подати відповідь на зауваження прокурора, тому оскаржуване подання мало б суто інформативний характер, не маючи ніякого значення для способу ведення провадження та його результатів. Якби таке право на відповідь існувало, це призвело б до необґрунтовано тривалого провадження. Зрештою, Уряд стверджував, що ніщо не завадило заявникові з'ясувати (через своїх адвокатів), чи подав подання його опонент, або просити надати копію відповідного документа (пункт 53 рішення).

Оцінка Суду

Загальні принципи

Суд повторює, що поняття справедливого судового розгляду, одним із аспектів якого є право на змагальність, передбачає право сторін кримінального чи цивільного судового процесу бути обізнаними та коментувати всі представлені докази чи подані зауваження з метою впливу на рішення суду (див. *Grozdanoski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, № 21510/03, § 36, 31 травня 2007 року, та *Naumoski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, № 25248/05, § 25, 27 листопада 2012 року) (пункт 54 рішення).

Далі Суд зазначає, що відповідні принципи стосовно рівності сторін щодо відсутності повідомлення відповідача в кримінальному провадженні були узагальнені у справі *Zahirović v. Croatia* (№ 58590/11, §§ 42–43, 25 квітня 2013 року) (пункт 55 рішення).

Застосування цих принципів до справи

У цій справі Суд зазначає, що Верховний суд мав повну юрисдикцію у вирішенні справи заявника, оскільки він розглядав по суті його клопотання про екстраординарний перегляд остаточного рішення. Відповідно, він мав можливість передати справу на новий розгляд для ухвалення нового рішення нижчими судами або скасувати оскаржуване рішення та самостійно ухвалити нове (пункт 56 рішення).

Суд також зазначає, що прокурор подав подання у відповідь на касаційну скаргу заявника, пропонуючи відхилити її як необґрунтовану, а про це подання заявнику ніколи не повідомлялося. У зв'язку із цим Суд зазначає, що в національному законодавстві відсутні положення щодо передачі стороні захисту зауважень прокурора у відповідь на касаційну скаргу, незважаючи на те, що принцип рівності сторін вимагає, щоб захист мав можливість ознайомитись із їх змістом та вирішити, чи подавати подальші зауваження у відповідь (див. вище). Хоча національне законодавство справді не заважало Верховному суду повідомити заявника про подання прокурора та надати йому можливість відповісти, відсутність чіткого положення, яке зобов'язувало його це робити, безсумнівно, сприяло виникненню оскаржуваної ситуації (пункт 57 рішення).

Відповідно, Суд вважає, що внаслідок відсутності чіткого положення в національному законодавстві, що вимагає, щоб сторона захисту мала можливість відповісти на подання прокурора, та практики Верховного суду, застосованої в цій справі, що полягала в неповідомленні заявника про подання прокурора, провадження у Верховному суді здійснювалось у спосіб, який був несумісний з вимогами змагального провадження (див. *Zahirović*, § 42). Необхідність уникати тривалого розгляду проваджень жодним чином не може виправдовувати позбавлення заявника можливості бути обізнаним та коментувати зауваження прокурора, якщо він цього забажає (пункт 58 рішення).

Що стосується аргументу Уряду про те, що лише одне з подань прокурора не було доведено до відома сторони захисту і що внаслідок цього не було «серйозної вади» у справедливості розгляду справи в цілому, Суд хотів би знову нагадати, що оскільки ці зауваження мали на меті вплинути на рішення Верховного суду, вимагаючи відхилити касаційну скаргу, і з огляду на характер питань, що вирішуються Верховним судом, Суду не потрібно з'ясовувати, чи спричинило недоведення до відома заявника відповідного документа будь-яку шкоду; наявність порушення можливе навіть за відсутності шкоди (див. *Zahirović*, § 48). Як вже неодноразово підкреслювалося, саме заявник має вирішувати, чи потребує документ коментарів з його боку (там само). Тому саме Верховний суд повинен був надати заявникові можливість ознайомитись із письмовими зауваженнями сторони обвинувачення до ухвалення ним рішення (там само) (пункт 59 рішення).

Наведеного вище достатньо для того, щоб Суд дійшов висновку, що в цьому аспекті було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (пункт 60 рішення).

Право не свідчити проти себе та право мовчати

(а) Аргументи сторін

Заявник стверджував, що подальше використання письмових звітів, які він надав під час слідства проти капітана в межах допиту його як свідка, принаймні в тій частині, в якій вони розглядалися як доказ того, що заявник знав про зміни, зроблені на кормовій палубі судна, і що вони використовувались як речові докази проти нього,

зробило провадження несправедливим та порушило його право не свідчити проти себе (пункт 61 рішення).

У своїх додаткових зауваженнях заявник стверджував, що він не вважав, що його права як свідка було порушено, але він заперечував використання письмових звітів, які органи влади отримали виключно завдяки його активній участі на етапі, коли він ще був свідком, а не обвинуваченим. Він стверджував, що згідно з національним законодавством свідки в принципі мали обов'язок давати показання і, на відміну від обвинуваченого, не мали права мовчати. Заявник стверджував, що він би не розголошував звіти, які не були загальнодоступними, якби знав, що згодом стане обвинуваченим у цих кримінальних провадженнях. Інакше органи влади не отримали б ці звіти настільки легко, а мали б отримати їх відповідно до чинних процесуальних норм. Зрештою, він стверджував, що право на мовчання може реалізовуватись як щодо усних заяв, так і щодо письмових звітів (пункт 62 рішення).

Уряд стверджував, що використання письмових звітів заявника не порушило його право не свідчити проти себе, враховуючи характер звітів та їх важливість, а також виключення усних показань заявника як свідка з обсягу доказів, наданих до суду першої інстанції (пункт 63 рішення).

Оцінка Суду

Загальні принципи

Суд постановив, що право на мовчання та право не свідчити проти себе є загально визнаними міжнародними стандартами, які лежать в основі поняття справедливої процедури відповідно до статті 6 Конвенції. Їх обґрунтування, зокрема, полягає в захисті обвинуваченого від неналежного примусу з боку влади, тим самим сприяючи уникненню судових помилок та досягненню цілей статті 6 (див. *Aleksandr Zaichenko v. Russia*, № [39660/02](#), § 38, 18 лютого 2010 року). Право не свідчити проти себе передбачає, що сторона обвинувачення в кримінальній справі прагне довести вину обвинуваченого, не вдаючись до доказів, отриманих методами примусу або тиску всупереч волі обвинуваченого (див., зокрема, *J.V. v. Switzerland*, № [31827/96](#), § 64, ECHR 2001-III). Для того, щоб визначити, чи знищив певний комплекс процесуальних дій саму сутність права не сприяти власному обвинуваченню, Суд повинен вивчити характер та ступінь примусу, і, якщо такий є, наявність відповідних гарантій під час процедури та використання отриманого таким чином матеріалу (див. *Schmid-Laffer v. Switzerland*, № [41269/08](#), § 38, 16 червня 2015 року) (пункт 64 рішення).

Важливо підкреслити, що право не свідчити проти себе захищає не від висловлення викривальної заяви як такої, а, як зазначалося вище, від отримання доказів шляхом примусу чи утиску. Саме існування примусу викликає занепокоєння щодо того, чи дотримано право не свідчити проти себе. Із цієї причини Суд спочатку повинен врахувати характер і ступінь будь-якого примусу, використовуюваного для отримання

доказів (див. *Heaney and McGuinness v. Ireland*, № [34720/97](#), §§ 54–55, ECHR 2000-XII; *O'Halloran and Francis v. the United Kingdom* [GC], № [15809/02](#) та [25624/02](#), § 55, ECHR 2007-III; та *Bykov v. Russia* [GC], № [4378/02](#), § 92, 10 березня 2009 року). На основі своєї усталеної практики Суд визначив щонайменше три типи ситуацій, які викликають занепокоєння щодо неналежного примусу, що порушує статтю 6 Конвенції. Перший – коли підозрюваний зобов'язаний давати показання під загрозою санкцій і, як наслідок, дає показання (див., наприклад, *Saunders v. the United Kingdom*, 17 грудня 1996 року, Звіти про судові постанови та рішення 1996 VI та *Brusco v. France*, № [1466/07](#), 14 жовтня 2010 року) або карається за відмову давати показання (див., наприклад, *Heaney and McGuinness*, згадана вище, та *Weh v. Austria*, № [38544/97](#), 8 квітня 2004 року). Другий – це фізичний чи психологічний тиск, часто у формі лікування, яке порушує статтю 3 Конвенції, для отримання реальних доказів або заяв (див., наприклад, *Jalloh v. Germany* [GC], № [54810/00](#), ECHR 2006-IX; *Magee v. the United Kingdom*, № [28135/95](#), ECHR 2000-VI; та *Gäfgen v. Germany* [GC], № [22978/05](#), ECHR 2010). Третій – коли влада використовує хитрощі для отримання інформації, яку їй не вдалося отримати під час допиту (див. *Allan v. the United Kingdom*, № [48539/99](#), ECHR 2002-IX) (пункт 65 рішення).

Будь-які показання, отримані під примусом, які, як видається, не мають викривального характеру, такі як виправдувальні зауваження або лише інформація з питань факту, можуть бути використані в кримінальному провадженні на підтримку версії обвинувачення, наприклад, щоб спростувати або викликати сумніви щодо інших показань обвинуваченого або свідчень, наданих ним під час судового розгляду, або іншим чином поставити під сумнів їх достовірність. Отже, право не свідчити проти себе не може бути розумно обмежено висловлюваннями, які є прямо викривальними (див. *Saunders*, згадана вище, § 69) (пункт 66 рішення).

Однак право не свідчити проти себе не є абсолютним (див. *Heaney and McGuinness*, § 47; *Weh*, § 46; та *O'Halloran and Francis*, § 53, усі цит. вище). Ступінь застосованого примусу буде несумісним зі статтею 6 Конвенції, якщо він руйнує саму суть права не свідчити проти себе (див. *John Murray v. the United Kingdom*, 8 лютого 1996 року, § 49, Reports 1996 I). Однак не будь-який прямий примус руйнує саму суть права не свідчити проти себе й, отже, призводить до порушення статті 6 Конвенції (див. *O'Halloran and Francis*, цит. вище, § 53). У цьому контексті вирішальним є використання доказів, отриманих під примусом, під час кримінального провадження (див. *Saunders*, згадана вище, § 71) (пункт 67 рішення).

Загальні вимоги справедливості, що містяться у статті 6 Конвенції, застосовуються до всіх кримінальних проваджень незалежно від виду правопорушення. Міркування, пов'язані із суспільними інтересами, не можуть слугувати виправданням заходів, які шкодять самій суті права на захист заявника, включно з правом не свідчити проти себе, гарантованим статтею 6 Конвенції (див. *Aleksandr Zaichenko*, згадана вище, § 39) (пункт 68 рішення).

Застосування цих принципів до справи

Суд із самого початку зазначає, що усна заява заявника, надана ним як свідком у справі, була опечатана і ніколи не використовувалась у подальшому кримінальному провадженні проти нього. Також національні суди не посилались на неї у своїх рішеннях. З тієї ж причини ця заява та протокол першого допиту заявника слідчим суддею не були частиною матеріалів справи, поданих до Суду (пункт 69 рішення).

Суд також зазначає, що національні суди серед багатьох інших документів справді використовували в ролі доказів два письмові звіти, які заявник надав за власним бажанням 7 вересня 2009 року, даючи свої показання як свідок у справі. Щодо цього варто відзначити, що за відсутності на той час у національному законодавстві положення, що регулює використання документів, поданих свідком, який згодом засуджується в тому самому кримінальному провадженні (як це було із заявником у цій справі), і беручи до уваги, що заявник скаржився на використання владою доказів, отриманих під час його активної участі на стадії, коли він усе ще був лише свідком у процесі, завдання Суду полягало у вивченні характеру та ступеня примусу і, якщо такий мав місце, наявності процесуальних гарантій та використання будь-яких матеріалів, отриманих таким чином (див. Ibrahim and Others v. the United Kingdom [GC], № 50541/08 та 3 інших, § 269, 13 вересня 2016 року; Jalloh, згадана вище, § 101) (пункт 70 рішення).

Суд бере до уваги те, що заявник не заперечував проти допиту в ролі свідка, що йому були надані процесуальні гарантії, передбачені законом, і що національна влада не мала наміру, а також не було ознак примусу в методах слідчого судді, аби змусити його надати докази та викрити себе. Відповідно до тверджень заявника (див. вище) та, як це передбачено національним законодавством, він не був зобов'язаний відповідати на певні запитання або у зв'язку із цим надавати докази, якщо, ймовірно, таким чином він ризикував піддати себе кримінальному переслідуванню, що у свою чергу забезпечувало йому можливість мовчати (пункт 71 рішення).

Суд у зв'язку із цим зазначає, що заявник не був особливо вразливим і мав можливість оскаржити справжність та прийнятність доказів та заперечувати проти їх використання. Суд також відзначає відсутність доказів того, що національні органи влади коли-небудь просили заявника надати нові звіти або будь-які докази, які могли б допомогти їм у розслідуванні або призвести до його обвинувачення. Навпаки, він повинен був зробити усну заяву, аби надати інформацію, що стосується справи, але згодом свідчення були опечатані й ніколи не використовувались у подальшому кримінальному провадженні. Спірні звіти, складені заявником після аварії, стосувалися перевірок суден, які він проводив у 2008 та 2009 роках. Виходячи із цього, Суд може лише припустити, що ці звіти мали бути підготовлені на той час, коли проводився технічний огляд судна, разом із сертифікатами про його придатність плавати і, отже, мали бути частиною картотеки судна. Ці два звіти містили попередження заявника

до капітана судна, що пасажирів слід перевозити лише в салонах під верхньою палубою, хоча жодне таке попередження ніколи не додавалось до свідоцтв, виданих заявником у 2008 та 2009 роках. Крім того, важливо зазначити, як стверджує Уряд, що два звіти як документи, що регулюють важливе питання громадської безпеки, могли бути отримані компетентними органами з інших джерел, окрім заявника, навіть завдяки рішенню суду, що підлягає обов'язковому виконанню (пункт 72 рішення).

Зрештою, засудження заявника не ґрунтувалося на інформації, отриманій під час його допиту як свідка. Хоча національні суди дійсно взяли до уваги дві доповіді, які він тоді надав, Суд зазначає, що насправді вони не мали вагомого значення для засудження заявника, особливо тому, що, на відміну від його тверджень (див. вище), тимчасове свідоцтво, яке він видав після огляду судна у 2006 році, доводило його обізнаність про зміни (з огляду на арматуру), проведені на відкритій кормовій палубі, оскільки він уперше встановив, що перевезення пасажирів на відкритих палубах не дозволяється, поки не буде перевірено стійкість судна. Крім того, заявникові було пред'явлено обвинувачення не відразу після його допиту, а пізніше, коли слідчий суддя завершив розслідування щодо капітана (пункт 73 рішення).

У світлі вищевикладеного Суд переконаний, що, незважаючи на те, що два письмові звіти, надані на стадії, коли заявник був у статусі свідка, згодом були використані як докази в кримінальному провадженні проти нього, суть його права мовчати і не свідчити проти себе не було порушено (пункт 74 рішення).

Відповідно, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було (пункт 75 рішення).

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) у зв'язку з порушенням принципу змагального провадження в результаті недоведення до відома заявника подання прокурора, поданого останнім під час провадження у Верховному суді.

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку зі стверджуваною відсутністю достатнього обґрунтування в рішеннях національних судів та стверджуваного порушення його права не свідчити проти себе.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 10 червня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

HASÁLIKOVÁ v. Slovakia (№ 39654/15)

Обставини справи

Заявниця у справі є громадянкою Словаччини, народилася в 1972 році, і нині відбуває покарання у в'язниці в місті Левочі (Словаччина). Вона має порушення інтелектуального розвитку легкого ступеня.

Справа стосувалася скарги заявниці на те, що кримінальне провадження, у межах якого вона була визнана винною в умисному вбивстві та засуджена до п'ятнадцяти років позбавлення волі, було несправедливим. Заявниця стверджувала, що стосовно її розумової відсталості не було вжито жодних заходів чи корегувань, і тому її права не були належним й ефективним чином захищені. Крім цього, вона скаржилася, що їй не було надано достатньо часу для вибору захисника, а її зізнання, дані в поліції, стали основою її засудження, хоча пізніше вона відмовилася від своїх показань.

24 жовтня 2009 року було порушено кримінальне провадження за фактом учинення вбивства, що за ступенем тяжкості є особливо тяжким.

25 жовтня 2009 року заявниці та іншій особі було пред'явлено обвинувачення у вчиненні умисного вбивства, й суд за клопотанням слідчого призначив обом захисників, оскільки вони в межах відповідного часу їх не обрали. Зі слів заявниці, про це клопотання вона не була обізнана.

Під час досудового розслідування заявниця в присутності свого захисника, зокрема, вказала, що розуміє пред'явлені обвинувачення, жалкує про скоєне і що була на місці вчинення злочину, проте пізніше вона відмовлялася від своїх свідчень і заперечувала вину.

Вироком суду від 11 січня 2011 року заявницю було визнано винною за вчинення «особливо тяжкого» вбивства, вчиненого у співучасті разом з іншим співобвинуваченим, і засуджено до п'ятнадцяти років позбавлення волі. Суд установив, що оскільки обидва обвинувачені протягом усього провадження неодноразово змінювали свої показання, їхні заяви були ретельно проаналізовані та пов'язані з непрямыми доказами, що не лишало жодного приводу для того, щоб інший обвинувачений неправдиво звинуватив заявницю. На думку суду, вина заявниці в основному доводилася показаннями співобвинуваченого, а також її неодноразовими зізнаннями слідчому, слідчому судді та експерту, в яких вона надала дуже детальний опис подій (які вона не змогла б повторити, якби не була на місці події) і які здебільшого відповідали показанням іншого співобвинуваченого; з огляду на те, що заявниця не могла навести причини подальших змін своїх показань, окрім як власний страх, суд не використовував її подальші показання. Інші докази, зокрема записи телефонних розмов та деякі показання свідків, також вказували на вину заявниці, і висновки експертів не могли виключити можливість того, що жертву зарізали двоє людей. Із посиланням на експертний висновок психіатра, який не встановив жодної психічної

хвороби в заявниці, суд вважав, що порушення інтелектуального розвитку заявниці легкого ступеня фактично не може бути підставою для висновку про неосудність.

В апеляційній скарзі, поданій 28 січня 2011 року, заявниця оскаржила вирок, аргументуючи тим, що було чітко доведено її відсутність на місці вчинення злочину; вона також скаржилася на те, що суд відмовився заслухати свідка захисту та що її права на захист були порушені через те, що її адвокат не зміг узяти участь у переговорах щодо угоди про визнання винуватості іншим співобвинуваченим.

3 травня 2011 року Апеляційний суд відхилив апеляцію заявниці як необґрунтовану на тій підставі, що вона надала лише власну оцінку доказів; вирок було змінено лише стосовно типу в'язниці, в якій вона мала відбувати покарання. Апеляційний суд вважав, що суд першої інстанції зібрав необхідні докази, зробив правильні фактичні висновки та відповів на всі заперечення сторони захисту і що його висновки не були ні необґрунтованими, ні свавільними. Обвинувальний вирок обґрунтовано достатніми й переконливими доказами, зокрема досудовими показаннями іншого співобвинуваченого, наданими з дотриманням принципу змагальності, показаннями заявниці, зібраними в законний спосіб, та її повного і вільного зізнання; у зв'язку із цим Апеляційний суд зауважив, що заявниця жодним чином не пояснила свій удаваний страх чи заявила про будь-яке насильство або його погрозу і що всі допити були проведені в присутності її адвоката. Суд також зазначив, що оцінка заявницею судових доказів була суб'єктивною та відокремленою від інших доказів, включаючи її власні показання; що жодні докази не ставлять під сумнів її вину, оскільки встановлена хронологія подій та фізична відстань між відповідними місцями не виключали можливості того, що вона перебувала на місці злочину в момент вбивства; що відсутність на місці злочину її відбитків пальців та ДНК не доводила її відсутності там; що заява сестри заявниці не була достовірною і жодним чином не виключала присутності заявниці на місці злочину в момент вбивства.

12 серпня 2014 року Верховний суд відмовив у задоволенні касаційної скарги заявниці, зокрема, у зв'язку з тим, що він не був покликаний розглядати питання того, чи існує серйозна розбіжність між доказами та фактами, встановленими судами нижчих інстанцій. Верховним судом також було зазначено, що касаційна скарга може бути визнана прийнятною лише, якби було доведено, що заявницю було заарештовано 24 жовтня 2009 року і що поведінка органів державної влади негативно вплинула на її подальші заяви, чого в цій справі не було.

4 лютого 2015 року Конституційний суд відхилив скаргу заявниці як явно необґрунтовану, встановивши, що вона лише оскаржує результат розгляду справи, а рішення національних судів базуються на вичерпних та переконливих аргументах і не мають ознак свавілля. Суд зауважив, що хоча заявниця неодноразово визнавала свою вину на стадії досудового розслідування, обвинувальний вирок базувався не лише на цьому визнанні, оскільки їй також були інкриміновані неодноразові зізнання іншого співобвинуваченого; пояснення суду щодо того, чому вони не повірили свідкам

на користь заявниці, могли бути прийняті. Крім того, захисник заявниці, який брав участь на стадії досудового розслідування, ніколи не звертався за допомогою до експерта з причини стану її психічного здоров'я.

Посилаючись на пункт 1 та підпункти (а), (b) і (с) пункту 3 статті 6 і статті 17 Конвенції, заявниця скаржилася на несправедливість кримінального провадження щодо неї, яке не було адаптовано з урахуванням стану її психічного здоров'я; що вона не могла усвідомлювати обвинувачення й супровідні інструкції про процесуальні права і їй не було надано достатньо часу для вибору захисника й підготовки свого захисту. Також під час досудового розслідування вона була позбавлена належної правової і психологічної допомоги, а її зізнання, надане на досудовому розслідуванні, було використано як доказ, хоча пізніше вона його заперечувала й на її користь було надано низку доказів.

Оцінка Суду

Щодо стверджуваного порушення положень статті 6 Конвенції

Право особи, яку обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист з боку адвоката, передбачене підпунктом (с) пункту 3 статті 6 Конвенції, є однією з основоположних характеристик справедливого судового розгляду. Національні органи влади повинні враховувати бажання обвинуваченого щодо його вибору юридичного представника, але можуть їх відхилити, якщо є відповідні та достатні підстави вважати, що це необхідно в інтересах правосуддя (див. *Dvorski v. Croatia* [GC], № 25703/11, пункти 79 та 81, з подальшими посиланнями, ЄСПЛ 2015). Своєчасний доступ до адвоката є важливою протипагою уразливості підозрюваних, які перебувають під вартою, забезпечує основоположну гарантію від примусу та жорстокого поводження поліції з підозрюваними і сприяє запобіганню судовим помилкам та досягненню цілей статті 6 Конвенції, зокрема в частині рівності прав органів досудового розслідування або прокуратури та обвинуваченого (див. *Ibrahim and Others*, п. 255, та *Simeonovi v. Bulgaria* [GC] [ВП], № 21980/04, п. 112, рішення від 12 травня 2017 року). Одним з основних завдань захисника під час перебування в поліції та на стадії досудового розслідування є забезпечення права обвинуваченого не свідчити проти самого себе та права зберігати мовчання (див. *Beuze v. Belgium* [GC], № 71409/10 [ВП], п. 128, рішення від 9 листопада 2018 року) (пункт 56 рішення).

З метою забезпечення практичності та ефективності захисту права на захисника, права зберігати мовчання та не свідчити проти себе надзвичайно важливо те, щоб підозрювані про них знали. Отже, ЄСПЛ вважає, що право не свідчити проти себе, право зберігати мовчання та право на правову допомогу має особа, «обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення», у значенні статті 6 Конвенції, яка мала право бути поінформованою про такі права. Таким чином, підпункт (с) пункту 3 статті 6

Конвенції слід тлумачити як гарантуючий право особам, яких обвинувачують у вчиненні злочину, бути негайно проінформованими про зміст права на правову допомогу незалежно від їх віку, конкретної ситуації та того, чи їх представляє офіційно призначений захисник або захисник за власним вибором (див. *Veuze*, п. 129, та *Simeonovi*, п. 119, цит. вище).

Застосування цих принципів у справі

По-перше, ЄСПЛ зазначає, що в цій справі заявницю було притягнуто до кримінальної відповідальності за вчинення «особливо тяжкого» вбивства, яке згідно з національним законодавством вимагало обов'язкового залучення захисника. Відповідно до протоколу, поданого до ЄСПЛ, заявницю вперше допитали 25 жовтня 2009 року, приблизно через двадцять хвилин після прибуття до відділення поліції та після повідомлення про обвинувачення. Не є заперечуваним той факт, що заявниці під час першого допиту було надано професійну допомогу адвоката. Однак з огляду на її твердження їй не було надано можливості найняти адвоката за власним вибором, оскільки органи державної влади забезпечили її призначенням судом адвокатом, навіть не дізнавшись її позиції, а тому постає питання, чи було дотримано її свободу на отримання допомоги захисника за власним вибором (див. *Dvorski*, згадана в рішенні, п. 103 та далі) (пункт 61 рішення).

Слід визнати, що з матеріалів справи випливає, що клопотання слідчого про призначення захисників як для заявниці, так і для іншого співобвинуваченого було сформульовано до того, як заявницю було повідомлено про обвинувачення та її процесуальні права, й обґрунтовувалося поясненнями цього співобвинуваченого про відсутність у нього коштів для вибору адвоката. У подальшому суд назвав підставою для призначення адвоката заявниці те, що вона не обрала свого захисника на власний розсуд. Далі призначений судом адвокат був присутній, аби допомогти заявниці з найпершого її контакту з поліцією, оскільки він брав участь у допиті іншого співобвинуваченого, який відбувся раніше (пункт 62 рішення).

ЄСПЛ також зазначає, що згідно з офіційним протоколом заявниця після прибуття до відділення поліції була повідомлена про обвинувачення, включаючи інформацію про обов'язковість участі захисника в її справі та про право на вибір адвоката, протягом тридцяти хвилин після пред'явлення обвинувачення (див. пункт 8 рішення). Ні заявниця, ні адвокат, призначений їй судом, не висловили в той конкретний час чи пізніше будь-яких заперечень щодо свободи заявниці на вибір адвоката на власний розсуд чи щодо часу, необхідного для підготовки захисту. Навпаки, підписавши у присутності призначеного судом адвоката свою офіційну заяву, зроблену 25 жовтня 2009 року, заявниця підтвердила, що їй було повідомлено про право на вибір захисника та надано час на консультацію з адвокатом до проведення допиту. Крім того, під час допиту заявниця зазначила, що вона не обрала адвоката через своє фінансове становище і погодилася на захист призначеним судом адвокатом. У зв'язку із цим ЄСПЛ особливо

враховує той факт, що як заявниця, так і її адвокат підписали відповідний протокол (пункт 63 рішення).

Таким чином, ЄСПЛ не може надати вагу твердженню заявниці про те, що її було обмежено у праві на вибір захисника на власний розсуд (пункт 65 рішення).

По-друге, заявниця стверджувала, що органи державної влади мали вважати її вразливою особою, яка потребує особливого ставлення, а саме допомоги професіонала або члена сім'ї, який би допоміг їй зрозуміти обвинувачення та повноцінно взяти участь у процесі (пункт 66 рішення).

У цьому контексті ЄСПЛ зазначає, що, оцінюючи вплив процесуальних недоліків на досудовій стадії на загальну справедливість кримінального провадження, він повинен, серед іншого, перевірити, чи належала заявниця до вразливої групи населення, наприклад, з підстав віку або розумової відсталості (див. *Ibrahim and Others*, п. 274) (пункт 67 рішення).

ЄСПЛ уже визнав, що проведення допиту у відділенні поліції є неминуче стресовою подією з точки зору підозрюваного (див. *Doyle v. Ireland*, № 51979/17, п. 85, рішення від 23 травня 2019 року). Це має важливе значення в цій справі, адже заявниця мала легкий ступінь розумової відсталості за результатами експертизи, проведеної в січні 2010 року. ЄСПЛ, однак, зазначає, що експерти дійшли висновку, що хоча заявниця мала низький ступінь розумової відсталості, що разом з емоційним переживанням та наслідками вживання алкоголю обмежувало її здатність контролювати свою поведінку, на момент подій вона не страждала від будь-яких психічних хвороб чи розладів і могла усвідомлювати свої дії та передбачати їх наслідки. Крім того, ЄСПЛ взяв до уваги той факт, що вона була повнолітньою та освіченою, користувалася професійною допомогою захисника з найпершого допиту, під час якого підтвердила, що вона повністю розуміє зміст обвинувачення і не вимагає подальших пояснень. Окрім судового засідання 27 вересня 2010 року, під час якого були вжиті заходи, що дозволяли їй зрозуміти поставлені питання, заявниця не вказувала в протоколах проведення допитів та експертиз, що мала певні труднощі з усвідомленням своїх дій та вираженням думок (див. *Veuze*, п. 168) (пункт 68 рішення).

За цих обставин ЄСПЛ не вважає, що існували достатні вказівки, що вимагали від органів влади вважати заявницю особливо вразливою особою та вносити відповідні зміни (пункт 69 рішення).

З вищезазначених міркувань випливає, що ЄСПЛ *a priori* не має підстав звинувачувати органи влади у визнанні досудових показань заявниці допустимими доказами. У цьому контексті він повторює, що заявницю було повідомлено про її право зберігати мовчання та не бути примушеною давати показання і що їй була надана професійна допомога адвоката з першого допиту в поліції. Хоча заявниця неодноразово заявляла національним органам влади, що її показання на стадії досудового розслідування не відповідали дійсності й були надані під тиском страху, і навіть стверджувала, що її примусили зробити самовикривальні показання, ЄСПЛ зазначає,

що матеріали справи не свідчать, що заявницю було піддано будь-якому примусу (пункт 70 рішення).

Отже, ЄСПЛ переконаний у відсутності недоліків на стадії досудового розслідування й законності отримання показань заявниці внаслідок застосування відповідного законодавства після інформування про процесуальні права та консультації з адвокатом. Тому не було жодних причин для виключення досудових показань заявниці з обсягу доказів та їх невикористання в суді. Крім того, рішення про допустимість цих показань не заважало заявниці оскаржити її в судах, що вона і зробила шляхом заперечення. З допомогою адвоката вона могла виступити і висловитись із запереченнями про обставини свого допиту, викликати свідків та робити будь-які заяви, які вона вважала потрібними для свого захисту. Проте суд пояснив невикористання наданих заявницею пізніше показань тим, що вона не могла адекватно пояснити їх зміну (пункт 72 рішення).

Розглянувши подання сторін у світлі вищезазначених принципів, ЄСПЛ вважає, що не було доведено, що права заявниці на захист були безповоротно порушені або що її право на справедливий судовий розгляд було порушено. На його думку, національні судові органи вжили всіх необхідних заходів, щоб забезпечити належний захист прав заявниці та відповідність кримінального провадження у її справі вимогам, викладеним у пунктах 1 та 3 статті 6 Конвенції (пункт 77 рішення).

Таким чином, не було констатовано порушення пунктів 1 та 3 статті 6 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Відсутність порушення пункту 3 статті 6 Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 24 червня 2021 року й набуде чинності відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

BRODA AND BOJARA v. Poland (№ 26691/18, 27367/18)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявників на те, що вони не мали жодних засобів правового захисту, які б дозволили їм оскаржити рішення Міністра юстиції про дострокове припинення їхніх повноважень як заступників голови Кельцького регіонального суду.

Заявники, перебуваючи на посадах суддів у періоди з 1998 та з 1988 років відповідно, були призначені до Кельцького регіонального суду 14 квітня 2014 року та 25 жовтня 1995 року. У жовтні та травні 2014 року вони були призначені Міністром юстиції на посаду заступників Голови цього ж суду строком на 6 років.

2 січня 2018 року Заступник Державного секретаря Міністра юстиції письмово повідомив їх про припинення повноважень на посадах заступника голови відповідно до статті 17 (1) Закону від 12 липня 2017 року про внесення змін до Закону про організацію судів загальної юрисдикції (далі – Закон).

Заявники звернулися до Заступника Державного секретаря Міністра юстиції з вимогою повідомити їм причини ухвалення вказаних рішень та доступні їм засоби правового захисту. У відповідь їм було поінформовано, що відповідно до статті 17 Закону Міністр юстиції протягом шести місяців з моменту набрання чинності цим Законом, тобто з 12 серпня 2017 року по 12 лютого 2018 року, був уповноважений усувати голів судів без необхідності дотримуватись умов, встановлених у статтях 23–25 Закону, який набрав чинності з 12 серпня 2017 року, і без будь-якого зобов'язання Міністра повідомляти зацікавлених сторін про причини свого рішення. Вони також були поінформовані про те, що рішення Міністра юстиції оскарженню не підлягають.

Заявники повторно звернулися з клопотанням. Вони стверджували, що з листів міністрів, адресованих їм, було зрозуміло, що їх відсторонення відбулося через імовірні «адміністративні недоліки» у Кельцькому регіональному суді і що залишення їх на посаді було визнано таким, що шкодить «належному функціонуванню судів». Вони вважали такі заяви абсолютно необґрунтованими та такими, що завдали шкоди їх репутації заступників голів судів і суддів. Вони стверджували, що виконання ними своїх обов'язків ніколи не було піддано сумніву, а, навпаки, завжди цінувалось у їхній професії.

16 травня та 13 червня 2018 року Міністерство юстиції повідомило заявників листом, що Міністр юстиції скористався своїм виключним правом щодо відсторонення голів судів відповідно до статті 17 (1) Закону від 12 липня 2017 року, а також що вони неправильно інтерпретували заяву Міністра щодо них. Міністерство додало, що міністр має право застосовувати різні заходи, які є в його розпорядженні, не тільки для усунення недоліків, які спостерігалися в судах, але і для поліпшення ситуації, навіть

коли ситуація була задовільною. 1 квітня 2019 року заявниця Б. достроково вийшла на пенсію.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції, заявники скаржилися, що їх було усунуто з посад заступників голови суду, та вказували, що таке звільнення було незаконним і свавільним і жодних конкретних засобів захисту, за допомогою якого вони могли б це рішення оскаржити, не було.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд)

Насамперед ЄСПЛ зазначив, що з міністерських листів було очевидно, що рішення Міністра юстиції про відсторонення заявників від посади не можуть бути оскаржені. За змістом тверджень Уряду виключення можливості апеляційного оскарження рішення про відсторонення мало на меті сприяти реалізації міністерських реформ у польській судовій системі.

ЄСПЛ наголосив, що Рада Європи та інші міжнародні організації, а також практика міжнародних судів надають все більше значення принципу дотримання процесуальної справедливості у справах, що стосуються відсторонення чи звільнення суддів, і, зокрема, втручання органу влади, незалежного від виконавчої та законодавчої гілок влади, у будь-яке рішення, що впливає на припинення повноважень судді.

ЄСПЛ зауважив, що заявники були достроково усунені з посад голів судів Міністром юстиції відповідно до статті 17 Закону від 12 липня 2017 року. Цей закон мав перехідні положення і дозволяв Міністру звільняти голів суду на власний розсуд, не обмежуючись жодними матеріальними чи процесуальними умовами. Оскаржувані рішення Міністра юстиції не містили причин і не підлягали перегляду зовнішнім органом, незалежним від відповідного Міністра.

У світлі всієї наявної інформації ЄСПЛ дійшов висновку що, по-перше, усунення заявників з посади було обґрунтовано положеннями законодавства, сумісність якого з вимогами верховенства права здавалася сумнівною, і, по-друге, що цей захід не був забезпечений будь-якими основоположними гарантіями процесуальної справедливості. Рішення міністрів про усунення заявників не обґрунтовувалося жодними причинами.

ЄСПЛ зазначив, що застосовне на час відсторонення заявників національне законодавство жодним чином не захищало їх від передчасного та свавільного припинення своїх обов'язків як заступників голови суду. Проте судді повинні користуватися захистом від свавільних дій органів виконавчої влади, і лише перегляд законності цього рішення незалежним судовим органом міг би зробити це право ефективним.

ЄСПЛ наголосив на важливості захисту незалежності судової гілки влади та поваги до процесуальної справедливості у справах, що стосуються кар'єри суддів. ЄСПЛ зауважив, що застосовне до заявників національне законодавство стосовно усунення

не уточнювало умови, за яких голови судів можуть бути відсторонені від посади в порядку винятку з принципу, згідно з яким суддя повинен мати гарантію перебування на своїй посаді протягом свого терміну повноважень. Майже всі повноваження в таких питаннях були зосереджені в руках представника органу виконавчої влади, а органи судового самоврядування, такі як, зокрема, Національна рада правосуддя, були виключені з процесу. Далі ЄСПЛ зазначив, що заявники не мали права робити заяви й не були поінформовані про причини міністерських рішень. Зрештою, ці рішення не переглядалися будь-яким органом, незалежним від Міністерства юстиції.

ЄСПЛ із занепокоєнням зазначив, що у своїх зауваженнях Уряд-відповідач заявив, що законодавча база щодо дострокового усунення голів судів дозволила їм обійти відповідні процедури. Однак ЄСПЛ зазначив, що саме ці процедури забезпечували гарантії, що лежать в основі принципу, закріпленого у статті 6 Конвенції, згідно з яким «незалежний суд» (у значенні цього положення Конвенції) повинен обов'язково забезпечувати гарантоване перебування на посаді незалежно від того, чи відповідний суддя відсторонюється від виконання своїх судових обов'язків чи лише від адміністративних функцій, виконуваних у судовій системі. З огляду на важливість ролі суддів у захисті прав, передбачених Конвенцією, ЄСПЛ визнав необхідним створення процесуальних гарантій, щоб забезпечити належний захист судової автономії від неправомірного впливу. На карту поставлена довіра суспільства до судової системи.

Оскільки дострокове припинення повноважень заявників як заступників голови суду не розглядалося ні судом загальної юрисдикції, ні іншим органом, що виконує судові функції, держава-відповідач порушила саму суть права заявників на доступ до суду. Таким чином, мало місце порушення права на доступ до суду, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 29 червня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 8 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ)

Y.S. AND O.S. v. Russia (№ 17665/17)

Обставини справи

Перша заявниця, громадянка Російської Федерації, вийшла заміж за громадянина України (А. С.), і вони проживали в Донецьку. Після народження їхньої доньки (друга заявниця) перша заявниця залишила свого чоловіка та доньку, підтримуючи з ними зв'язок. Декілька років потому, у 2014 році, озброєні групи взяли під контроль державні установи в Донецькій області та оголосили про створення «Донецької Народної Республіки» («ДНР»). У 2016 році заявниця забрала другу заявницю до Росії, не отримавши згоди А. С. та не поінформувавши його про свої наміри. А. С. успішно подав заяву про повернення дитини до України на підставі Гаазької Конвенції: це рішення було ухвалене російським районним судом. Перша заявниця намагалась оскаржити це рішення, проте без успіху.

Оцінка Суду

Рішення районного суду про повернення другої заявниці до України – міста Донецька – становило втручання у право заявників на повагу до сімейного життя, що відбулося «згідно із законом» та переслідувало легітимну мету захисту прав та свобод дитини (другої заявниці) та її батька (А. С.).

Тому Суд мав з'ясувати, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві» в розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції, протлумаченої у світлі відповідних міжнародних документів, та чи при урівноваженні конкуруючих інтересів було надано належну увагу найкращим інтересам дитини в рамках свободи розсуду, наданої державам з таких питань.

Перша заявниця була проти повернення другої заявниці до місця її постійного проживання, обґрунтовуючи, що це могло б становити «серйозний ризик» для дитини в розумінні статті 13 (b) Гаазької конвенції. Зокрема, вона вказувала, що повернення дитини до України може поставити під загрозу її фізичний та емоційний добробут з огляду на військовий конфлікт на території «ДНР», до якої входить місто Донецьк. Тому саме національні суди мали провести обґрунтовані перевірки, які б дозволили їм або підтвердити, або виключити наявність «серйозного ризику».

Хоча це положення не було обмежувальним стосовно характеру «серйозного ризику», що могло мати за собою не лише «фізичну чи психологічну шкоду», а і «нетерпиму ситуацію», що не може тлумачитись у світлі статті 8 Конвенції як така, що містить усі незручності, що обов'язково пов'язані з досвідом повернення,

передбачене в статті 13 (b) виключення стосується лише тих ситуацій, які виходять за межі того, що дитина може розумно перенести.

Крім того, завдання Суду не полягає в заміні собою компетентних органів влади при розгляді питання того, чи буде серйозний ризик заподіяння другій заявниці фізичної або психологічної шкоди, в розумінні статті 13 Гаазької конвенції, у разі її повернення до міста Донецька. Проте Суд повноважний з'ясувати, чи російські суди, застосовуючи та тлумачачи положення цієї Конвенції, дотримали гарантії, наведені в статті 8 Конвенції, особливо беручи до уваги найкращі інтереси дитини (див. *Vladimir Ushakov v. Russia*, № 15122/17, 18 червня 2019 року).

Стосовно твердження про наявність «серйозного ризику» районний суд узяв до уваги те, що окремі військові дії як такі не були виключенням, пов'язаним з дуже серйозним ризиком заподіяння шкоди дитині. Районний суд дійшов висновку, що імовірний ризик є загальним наслідком проживання в зоні конфлікту, а не індивідуальним для дитини. Він відзначив те, що хоча військовий конфлікт в Україні тривав з 2014 року, перша заявниця забрала дитину до Росії лише у 2016 році. Цей суд далі дійшов висновку, що нею не було надано жодного доказу того, що ймовірний ризик не міг бути усунутий компетентними українськими органами влади і що видалення другої заявниці з місця її постійного проживання було єдиним можливим способом її захисту від імовірного ризику. Регіональний суд підтримав обґрунтування районного суду.

Обґрунтування районного суду стосовно оцінки серйозності ситуації з безпекою місця постійного проживання другої заявниці було доволі необ'ємним. Те саме можна сказати і про його оцінку впливу цієї загальної ситуації на другу заявницю та того, чи ступінь такого впливу був достатнім, щоб залучити виключення про «серйозний ризик» за статтею 13 (b) Гаазької конвенції. Дійшовши свого висновку, суд не взяв до уваги або ж не зіслався на будь-які урядові звіти, офіційні документи міжнародних організацій, які ретельно відслідковували ситуацію в місті Донецьку, або на рекомендації про подорожі, в яких детально описувалася ситуація з безпекою на час подій у справі. Водночас цю ситуацію можна було б з легкістю встановити за допомогою широкого кола джерел, які одногосно підтвердили серйозні порушення прав людини та зловживання на Сході України, зокрема в місті Донецьку, включно з тисячами жертв серед цивільного населення (як дорослих, так і дітей) в результаті конфлікту, більшість з яких була наслідком артилерійських обстрілів, зокрема артилерійської зброї та крупнокаліберних мінометів. Районний суд також не розглядав питання того, чи були окремі інциденти в місті Донецьку на час подій у нерегульованому політичному становищі такими, щоб досягти порогу «серйозного ризику / небезпеки». Суд не розглянув / не врахував думки другої заявниці, наведені у звіті інспектора місцевого органу опіки й піклування, який, зокрема, вказував, що дитина боялася повертатись через постріли та вибухи бомб. Крім того, в рішенні районного суду нічого не згадувалося про наявність належних та ефективних заходів

у державі постійного проживання другої заявниці – Україні, покликаних запобігти чи зменшити ймовірний «серйозний ризик / небезпеку» після її повернення, і про те, чи міг А. С. забезпечити безпеку й чи мала перша заявниця своєчасний доступ до правосуддя та судових процедур після повернення другої заявниці.

У світлі наведеного твердження про «серйозний ризик / небезпеку» справді не було взято до уваги російськими судами, а їхні рішення про відхилення заперечень першої заявниці не були достатньо обґрунтованими, щоб дозволити Суду впевнитись у тому, що ці питання були ефективно розглянуті та оцінені у світлі статті 8 Конвенції. Із цих підстав заявники зазнали непропорційного втручання у їхнє право на повагу до свого сімейного життя тим, що процес ухвалення рішень за національним законодавством не відповідав процесуальним вимогам, викладеним у статті 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 15 червня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

S.W. v. The United Kingdom³ (№ 87/18)

Обставини справи

Ця справа стосувалася скарг заявниці на те, що звинувачення її у професійних порушеннях, висунуті суддею з розгляду сімейних справ у справі про встановлення фактів, під час якого вона давала показання як свідок, порушили її права за статтями 6 та 8 Конвенції. Крім цього, вона скаржилася на те, що згідно зі статтею 9 (3) Закону про права людини вона не могла вимагати відшкодування шкоди за судові рішення, ухвалені добросовісно.

Заявниця була соціальним працівником. У 2012 році її було викликано до суду як свідка у справі про догляд за дітьми, впродовж якого імовірно відбулося сексуальне насильство над декількома братами та сестрами.

Проведення у справі про догляд за дітьми за своїм характером було складним, проте для цілей цієї заяви відповідним етапом було судове засідання про встановлення фактів у суді з розгляду сімейних справ, що відбулося 9 вересня 2014 року.

Своїм рішенням від 17 жовтня 2014 року суддя з розгляду сімейних справ відхилив твердження про сексуальне насильство. Він також розкритикував місцевий орган влади та залучених у справі працівників. Зокрема, суд вказав, що заявниця була головним ініціатором / підбурювачем у спільній справі для отримання доказів у підтримку тверджень про сексуальне насильство незалежно від покладеної в їхню основу істини і відповідних професійних правил; що вона сказала суду неправду про важливі аспекти розслідування і що піддала одного з дітей високому рівню емоційного насильства у процесі їхнього спілкування.

Заявниця вперше дізналася про ці негативні висновки, коли в кінці судового засідання суддя усно зачитав ключові моменти рішення.

У листопаді того ж року суддя суду з розгляду сімейних справ, вказавши, що всі справи щодо заявниці мають бути ретельно та негайно вивчені, направив це рішення до місцевого органу влади, в якому вона працювала, й рекомендував довести його висновки до відома інших відповідних професійних органів.

Унаслідок цього було скасовано призначення заявниці.

У результаті поданої заявницею та місцевим органом влади скарги до Апеляційного суду цей суд, спираючись на ретельний розгляд й усталену практику ЄСПЛ, встановив, що критика заявниці, що міститься в рішенні судді сімейного суду, могла порушити її права за статтею 8 Конвенції, якби рішення було ухвалено в запропонованому остаточному варіанті.

Далі Апеляційний суд указав, що оскільки суд з розгляду сімейних справ діяв у спосіб, несумісний з правами заявниці за Конвенцією, їй має бути доступним засіб правового захисту за статтями 7 та 8 Закону про права людини.

³ Підготовку огляду цього рішення здійснила Бойченко Анастасія Вікторівна.

Зрештою, Апеляційний суд розглянув питання того, чи забезпечила процедура перегляду скарги заявниці достатню компенсацію, і відхилив це питання.

У результаті Апеляційний суд ухвалив рішення про видалення спірної критики з рішення суду з розгляду сімейних справ.

Заявниця намагалася порушити провадження про відшкодування шкоди, завданої внаслідок незаконних дій державного органу, проте це не вдалось, оскільки успіх цього провадження залежав від доказів недобросовісності дій судді під час ухвалення ним рішення.

Адвокати повідомили заявниці, що її справа не має реальної перспективи успіху, адже вона навряд чи зможе довести відсутність добросовісності в діях судді.

У своїй скарзі до суду заявниця скаржилася, зокрема, на те, що її не було повідомлено про висновки Сімейного суду до проголошення відповідного рішення і що за вказівкою судді його негативні висновки були направлені до органів місцевої влади, де заявниця працювала, та до відповідних професійних органів без надання їй можливості ознайомитися з ними під час слухання.

Оцінка Суду

Для того, щоб стаття 8 Конвенції вступила в дію, зазіхання на особисту честь і репутацію повинно досягти певного рівня серйозності і має бути вчинене в такий спосіб, що завдає шкоди особистому здійсненню права на повагу до приватного життя (див., зокрема, *Denisov v. Ukraine* [GC], № 76639/11, § 112, 25 вересня 2018 року; *Axel Springer AG v. Germany* [GC], № 39954/08, § 83, 7 лютого 2012 року; *Delfi AS v. Estonia* [GC], № 64569/09, § 137, ECHR 2015 року; та *Medžlis Islamske Zajednice Brčko and others v. Bosnia and Herzegovina* [GC], № 17224/11, § 76, 27 червня 2017 року).

У зв'язку із цим поняття «приватне життя» в принципі не виключає діяльності професійного або ділового характеру, оскільки саме упродовж свого трудового життя більшість людей мають значну можливість розвивати стосунки із зовнішнім світом (див. *Denisov*, згадана вище, § 100; *Bărbulescu v. Romania* [GC], № 61496/08, § 71, 5 вересня 2017 року, § 71; та *Niemietz v. Germany*, 16 грудня 1992 року, § 29, Серія А, № 251 В). Таким чином, зазіхання на репутацію особи, яке перешкоджає її здатності займатися обраною професійною діяльністю, може мати подальші наслідки для здійснення права на повагу до свого «приватного життя» у значенні статті 8 Конвенції (див., наприклад, *Sidabras and Džiautas v. Lithuania*, № 55480/00 та 5930/00, § 50, ECHR 2004 VIII). Отже, Суд визнав, що несприятливий опис поведінки заявниці в авторитетному судовому рішенні може, в силу його стигматизації, мати серйозний вплив на її особисте та професійне становище, а також на її честь і репутацію (*Vicent Del Campo v. Spain*, № 25527/13, § 48, 6 листопада 2018 року) (пункт 46 рішення).

У цій справі суддя суду з розгляду сімейних справ установив, що заявниця була головним ініціатором / підбурювачем у спільній справі для отримання доказів, що підтверджують заяви про сексуальне насильство незалежно від покладеної в їхню основу істини / правдивості та відповідних професійних рекомендацій; що вона повідомила суду неправдиву інформацію про важливі аспекти розслідування і піддала одного з причетних дітей високому рівню емоційного насильства у процесі їхнього спілкування.

Апеляційний суд погодився, що ці надзвичайно серйозні заяви, які, на його думку, були досягнуті за допомогою процесу, що був «явно несправедливим», мали «потенціал негативно вплинути на перспективи [ii] працевлаштування та особисте життя». Висновки судді з розгляду сімейних справ не були ні опубліковані, ні широко розповсюджені; однак оскільки суддя наказав направити їх місцевій владі, де працювала заявниця, та відповідним професійним органам, цей потенціал був принаймні частково реалізований. Того ж дня, коли висновки були направлені місцевій владі, де працювала заявниця, її кадрове агентство повідомило про скасування призначення. Пізніше їй повідомили, що це рішення було пов'язане з висновками судді. Крім того, з огляду на характер і суворість критики судді Суд не має підстав сумніватися в тому, що вони завдали б заявниці значних страждань і що принаймні поки Апеляційний суд не скасував їх десь через два роки, вона не змогла б отримати іншу роботу як соціальний працівник. Отже, Суд вважає, що рішення судді про те, щоб спочатку розкритикувати заявницю в настільки рішучій формі, не даючи їй адекватної можливості відповісти, а потім направити цю критику органам місцевої влади, де вона працювала, та відповідним професійним органам, суттєво вплинуло на її здатність займатися обраною професійною діяльністю, що мало б подальші наслідки на реалізацію права на повагу до свого «приватного життя» у значенні статті 8 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, *Sidabras and Džiautas*, цит. вище, § 50 та *Vicent Del Campo*, цит. вище, § 48) (пункт 47 рішення).

У світлі наведеного Суд дійшов висновку, що втручання у право заявниці на повагу до свого приватного життя досягнуло достатнього рівня серйозності та завдало достатньої шкоди реалізації нею цього права для того, щоб стаття 8 Конвенції була задіяна (пункт 48 рішення).

Хоча стаття 8 Конвенції не містить чітких процесуальних вимог, процес ухвалення рішень, що призводить до заходів втручання, має забезпечувати належну повагу інтересів заявника (див., наприклад, *Fernández Martínez v. Spain* [GC], № 56030/07, § 147, ECHR 2014 (витяги)).

Що стосується конкретного контексту судового провадження, то в першу чергу головуєчий суддя має забезпечити належний захист прав осіб, які дають показання, згідно зі статтею 8 Конвенції (*Y. v. Slovenia*, № 41107/10, § 109, ECHR 2015 (витяги)). Таким чином, Суд встановив, що ненадання інформації, питань, повісток або інших повідомлень особі про скаргу на неї до того, як вона буде ідентифікована

в судовому рішенні, разом з неможливістю забезпечити її анонімність порушило статтю 8 Конвенції, оскільки втручання у приватне життя заявниці не супроводжувалось ефективними та адекватними гарантіями (Vicent del Campo, цит. вище, §§ 50–55) (пункт 61 рішення).

У цій справі, вказуючи, що його висновки будуть передані іншим місцевим органам влади та відповідним професійним органам, суддя суду з розгляду сімейних справ, безсумнівно, переслідував законну мету захисту прав і свобод інших осіб. І все ж, зважаючи на висновок Апеляційного суду, згідно з яким суддя висловив свою критику в судовому процесі, який був «явно несправедливим такою мірою, що повністю не відповідав основним вимогам справедливості, встановленим статтею 8 та/або загальним правом», Суд вважає, що втручання у права заявниці за статтею 8 Конвенції не було ані відповідно до закону, ані необхідним у демократичному суспільстві. Справа, яку суддя вважав «доведеною» проти заявниці, повністю виходила за межі кола питань, які належним чином розглядалися судом, і вона не передавалася заявниці (або навіть не згадувалася) під час слухання. Більше того, ці процесуальні недоліки не були компенсовані жодними ефективними заходами протидії. Незважаючи на те, що заявниця змогла зробити деякі заяви до судді після того, як їй стало відомо про його критику на її адресу, це сталося лише після того, як суддя ухвалив і оголосив своє остаточне рішення. Як такий цей процес був абсолютно не в змозі захистити право заявниці на повагу до її приватного життя та репутації (пункт 62 рішення).

Враховуючи вищевикладене, Суд вважає, що розпорядження судді про направлення своїх негативних висновків місцевим органам влади та відповідним професійним органам без надання заявниці можливості ознайомитися з ними під час слухання є як незаконним, так і непропорційним втручанням у її право на повагу до свого приватного життя відповідно до статті 8 Конвенції (пункт 63 рішення).

Хоча Апеляційний суд чітко визнав, що процес, у результаті якого суддя дійшов до своєї критики, був «явно несправедливим такою мірою, що повністю не відповідав основним вимогам справедливості, встановленим статтею 8 та/або загальним правом», адвокат попередив заявницю, що позов про компенсацію не матиме реальних шансів на успіх, оскільки вона навряд чи установить відсутність добросовісності з боку судді; цей факт явно визнаний Урядом. Суд не вбачив жодної причини відступу від цієї оцінки, а тому виходив з того, що позов про компенсацію не був би задоволений (пункт 72 рішення).

Суд погодився з тим, що заявниця не мала доступу до ефективного засобу правового захисту на національному рівні, який би дозволив розглянути по суті її скаргу про порушення статті 8 Конвенції й отримати відповідну компенсацію (пункт 73 рішення).

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Порушення статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту) разом зі статтею 8 Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 22 червня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ)

MELIKE v. Turkey (№ 35786/19)

Обставини справи

Справа стосувалася звільнення пані Меліке (далі – заявниця), співробітниці Міністерства з питань національної освіти (далі – Міністерство), працевлаштованої на контрактній основі, за те, що вона натиснула кнопку «Подобається» щодо різних публікацій, розміщених третьою особою в соціальній мережі «Фейсбук». Органи державної влади вважали, що такі публікації, імовірно, можуть порушити мир і спокій на робочому місці, оскільки, за змістом постів, вчителі вчиняли зґвалтування, висували звинувачення на адресу політичних лідерів і мали зв'язки з політичними партіями.

На час подій заявниця працювала прибиральницею за контрактом в Національному управлінні освіти Сейхана (місто Адана). З 1996 року вона працювала в державних установах на постійній основі; її статус врегульовувався звичайним трудовим законодавством.

У березні 2016 року проти неї було порушено дисциплінарне провадження за те, що вона натиснула кнопку «Подобається» на різних публікаціях у соціальній мережі «Фейсбук», розміщених на цьому вебсайті третіми особами. У вересні 2016 року дисциплінарна комісія ухвалила рішення про звільнення заявниці, дійшовши висновку, що такі діяння згідно з умовами колективного трудового договору, чинного на її місці роботи, були правопорушеннями. Заявниця звернулася з позовом про скасування рішення про розірвання трудового договору та просила поновити її на цій посаді.

У квітні 2017 року суд з вирішення трудових спорів відхилив позов заявниці, визнавши, що публікації в соціальній мережі «Фейсбук», які вона вподобала, застосувачи реакцію «Подобається», не підпадали під свободу вираження поглядів і що їх зміст, імовірно, міг порушити мир і спокій на місці її роботи. Суд, зокрема, зазначив, що зміст публікацій, у яких ішлося про звинувачення проти вчителів, мав образливий для них характер, міг бути переглянутим учнями та батьками і спричинити в них занепокоєння і що інші статті за своїм характером були політичними. Суд також установив, що розірвання трудового договору заявниці в межах застосування колективного трудового договору, який на неї поширювався, відповідало установленій процедурі та було сумісним із законом. Заявниця подала апеляційну скаргу, потім касаційну скаргу, але вони були відхилені. Її заява до Конституційного суду у квітні 2019 року була визнана неприйнятною як явно необґрунтована.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції, заявниця скаржилася на своє звільнення.

Оцінка Суду

Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)

ЄСПЛ зазначив, що заявницю звільнили за застосування реакції «Подобається» до низки статей, розміщених третіми особами в соціальній мережі «Фейсбук». ЄСПЛ вважав, що використання «лайків» у соціальних мережах, які можуть розглядатись як надання людям можливості проявляти свою зацікавленість та схвалення контенту, як таке є загальноновживаною та популярною формою реалізації свободи вираження поглядів у мережі «Інтернет».

Аналізуючи рішення національних судів, ЄСПЛ встановив, що, дійшовши висновку про те, що спірні дії могли порушити тишу та спокій на робочому місці заявниці, національні суди, як видається, не здійснили достатньо ретельної перевірки змісту оскаржуваних публікацій або контенту, в якому вони були розміщені.

ЄСПЛ зазначив, що зміст, про який іде мова, складався з жорсткої політичної критики нібито репресивної діяльності з боку органів державної влади, закликів та стимулу проводити демонстрації в знак протесту проти такої практики, висловлень обурення вбивством Голови адвокатської колегії, звинувачень в імовірному жорстокому поводженні з учнями в закладах, підконтрольних органам державної влади, та різкої реакції на заяву відомого релігійного діяча, яке розцінювалось як сексистське.

ЄСПЛ визначив, що по суті і безперечно мова йде про питання, що становлять загальний інтерес, і що зміст питання є частиною контексту таких дебатів. У зв'язку із цим ЄСПЛ нагадав, що відповідно до пункту 2 статті 10 Конвенції існує мало можливостей для обмежень свободи вираження поглядів у двох сферах: політичні висловлювання та питання, що становлять суспільний інтерес.

ЄСПЛ також підкреслив, що заявниця була не державним службовцем, який би мав особливий зв'язок довіри та відданості до керівництва, а найманим працівником, на якого поширюються норми трудового законодавства. Тому ЄСПЛ наголосив, що обов'язок відданості, стриманості та розсуду, який мають працівники у приватно-правових трудових відносинах перед своїм роботодавцем, не може бути таким само сильним, як обов'язок відданості та стриманості, що вимагається для працівників державної служби.

ЄСПЛ також зазначив, що національні суди повністю не проаналізували потенційний вплив поведінки заявниці. Водночас ЄСПЛ відзначив, що спірний контент був опублікований у фейсбуці – онлайнній соціальній мережі. ЄСПЛ підтвердив свій попередній висновок, що створена користувачами активна діяльність у мережі «Інтернет» забезпечує безпрецедентну платформу для здійснення свободи вираження поглядів.

Однак поряд із цими перевагами можуть виникати й певні небезпеки. Дифамаційні та інші типи явно незаконної мови, включаючи мову ненависті та мову, що спонукає

до насильства, можуть поширюватися миттєво у всьому світі за декілька секунд й іноді залишатися постійно доступними в інтернеті. Враховуючи це, очевидно, що охоплення та потенційний вплив заяви, опублікованої в інтернеті з невеликою читацькою аудиторією, безумовно, не є таким самим щодо заяви, опублікованої на загальнодоступних або часто відвідуваних вебсторінках. Тому для оцінки потенційного впливу онлайн-публікації є важливим визначення її обсягу та суспільного охоплення.

У зв'язку із цим ЄСПЛ зазначив, що заявниця не була тією особою, яка створила та опублікувала спірний контент у відповідній соціальній мережі, а її дія обмежувалася натисканням кнопки «Подобається» під цим контентом. ЄСПЛ зауважив, що акт додавання «Подобається» до контенту не може розглядатись як такий, що має таку ж вагу, як і поширення контенту в соціальних мережах, оскільки реакція «Подобається» просто виражає симпатію до опублікованого контенту, а не активне бажання його розповсюдити.

ЄСПЛ також зазначив, що органи державної влади не стверджували, що спірний контент охопив дуже велику аудиторію в мережі «Фейсбук». З огляду на це він зазначив, що деякі відповідні публікації отримали лише близько десятка вподобань і дуже мало коментарів. Крім того, враховуючи характер своєї посади, заявниця могла мати лише обмежену репутацію та представницький статус на своєму робочому місці, а її активність у мережі «Фейсбук» не могла мати значного впливу на учнів, батьків, вчителів та інших працівників. Водночас національні органи влади не прагнули установити у своїх рішеннях те, чи мали вони доступ до акаунту заявниці в мережі «Фейсбук» або до спірних «лайків», виходячи з параметрів, зв'язків та ступеня популярності профілю заявниці в цій соціальній мережі.

У будь-якому разі національні органи влади у своїх рішеннях не вказали, чи упродовж періоду між публікацією спірного змісту та порушенням дисциплінарного провадження висловлені заявницею оцінки «Подобається» стосовно спірного контенту були відзначені або оскаржені учнями, батьками, вчителями чи іншими працівниками на її робочому місці і чи могли ці «лайки» спричинити випадки такого характеру, що ставлять під загрозу порядок і спокій на робочому місці.

Як наслідок, ЄСПЛ вважав, що дисциплінарний комітет та національні суди в обставинах цієї справи не взяли до уваги всі відповідні факти та чинники у висновку про те, що оскаржувані дії заявниці порушували мир та спокій на її робочому місці. Зокрема, національні органи влади не прагнули оцінити потенціал відповідних реакцій «Подобається» у спричиненні негативних відгуків на робочому місці заявниці, беручи до уваги зміст матеріалу, якого вони стосувалися, професійний та соціальний контекст, у які вони були зроблені та їхній потенційний обсяг і вплив. Відповідно, причини, наведені в цій справі для виправдання звільнення заявниці, не можуть розглядатись як доречні та достатні.

Щодо суворості покарання, накладеного на заявницю, ЄСПЛ зазначив, що дисциплінарна комісія, рішення якої національні суди залишили без змін, застосувала у її випадку максимальне покарання, передбачене колективним трудовим договором, а саме негайне припинення трудового договору без права на виплату компенсації. Це, без сумніву, було надзвичайно суворим покаранням, особливо з огляду на час роботи заявниці на цій посаді та її вік.

Зрештою ЄСПЛ дійшов висновку, що, зважаючи на ненадання відповідних та достатніх підстав для виправдання оскаржуваного заходу, немає підстав стверджувати, що національні суди застосували стандарти, які відповідали процесуальним принципам, закріпленим у статті 10 Конвенції, або обґрунтували свої рішення прийнятною оцінкою відповідних фактів. ЄСПЛ вирішив, що в будь-якому разі розумних співвідношень пропорційності між втручанням у право заявниці на свободу вираження поглядів та переслідуваною легітимною метою не було.

Таким чином, було порушено статтю 10 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 15 червня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

HURBAIN v. Belgium (№ 57292/16)

Обставини справи

Справа стосувалася рішення суду в цивільній справі щодо заявника – власника щоденної газети «Le Soir», яким його зобов'язали знеособити дані статті в електронному архіві із згадкою повного імені водія, який у 1994 році був притягнутий до відповідальності за ДТП, у результаті якої потерпілий загинув. Таке рішення було обґрунтовано правом особи на забуття.

У друкованому виданні 1994 року одна зі статей «Le Soir» повідомила про дорожньо-транспортну пригоду, унаслідок якої загинули двоє людей та ще трьом було завдано тілесних ушкоджень.

У статті згадувалося повне ім'я водія, якого у 2000 році було засуджено. Він відбув покарання та у 2006 році був реабілітований.

У 2008 році газета створила електронну версію своїх архівів з 1989 року (включаючи вищезазначену статтю), яка була вільно доступною на вебсайті видання. У 2010 році водій звернувся до «Le Soir» з вимогою видалити статтю з електронних архівів газети або принаймні знеособити його дані. У клопотанні згадувалась його професія та той факт, що стаття з'являлася серед топових результатів, коли його ім'я вводилось у пошукових системах.

У 2011 році юридичний відділ газети відмовився видалити статтю з архіву, але зазначив, що повідомив адміністратора пошукової системи «Google» про розіменування статті. У національних судах заявник вказував, що вжиття таких заходів триває.

У 2012 році водій звернувся із позовом до заявника з метою отримати знеособлення даних у статті про нього. У 2013 році суд першої інстанції задовольнив більшість позовних вимог водія. У 2014 році Апеляційний суд залишив це рішення без змін. Тоді заявник подав касаційну скаргу, але у 2016 році її було відхилено.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції, заявник скаржився на покладення обов'язку знеособити архівну версію статті, розміщену на вебсайті його газети.

Оцінка Суду

Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)

ЄСПЛ зазначив, що рішення суду в цивільній справі про зобов'язання заявника знеособити дані водія у спірній статті, було «втручанням» у його права, передбачені статтею 10 Конвенції.

ЄСПЛ також встановив, що втручання було «передбачене законом». Бельгійське законодавство визнає право на забуття невід'ємною частиною права на повагу до приватного життя (стаття 8 Конвенції, стаття 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та стаття 22 Конституції Бельгії, що є основними

положеннями, якими Апеляційний суд обґрунтовував своє рішення, визнаючи право водія на забуття). Крім того, стаття 1382 Цивільного кодексу слугувала підставою для подачі цивільного позову за стверджене зловживання свободою ЗМІ.

До того ж втручання переслідувало законну мету у значенні статті 10 Конвенції, а саме захист репутації та прав інших осіб (у цьому випадку права на повагу до приватного життя відповідного водія).

Щодо того, чи було втручання необхідним, ЄСПЛ, зокрема, зазначив такі моменти.

Апеляційний суд слушно зауважив, що ця онлайн-стаття не мала жодної цінності з точки зору цінності новинної; через 20 років після подій особистість людини, яка не була публічною особою, не сприяла суспільному інтересу до спірної статті, а лише сприяла загальній дискусії про безпеку дорожнього руху на рівні статистики.

Зі спливом певного часу правопорушник може бути зацікавлений у тому, щоб більше не стикатися з інформацією про своє правопорушення, щоб забезпечити реінтеграцію в суспільство.

Як зазначив Апеляційний суд, електронне архівування статті про правопорушення не повинно створювати свого роду «віртуальну судимість» для відповідної особи. Особливо це є правильним тоді, коли, як і в цій справі, особа відбула покарання та була реабілітована.

Апеляційний суд зазначив, що водій не обіймав жодної посади на державній службі. Він був приватною особою, невідомою широкому загалу на момент подачі ним клопотання про знеособлення. Факти, за які він був засуджений, не були предметом будь-якого розголошення у ЗМІ, за винятком статті, про яку йде мова, і справа не отримала жодної уваги в ЗМІ ні на час аварії, ні коли у 2008 році архівна версія була розміщена в інтернеті. Крім того, водій жодного разу не зв'язувався зі ЗМІ, аби розповісти про свою ситуацію, ні тоді, коли стаття була опублікована в 1994 році, ні коли вона була розміщена в інтернеті у 2008 році. Навпаки, він докладав усіх зусиль, щоб не бути в центрі уваги ЗМІ.

Інтернет-комунікації та їх зміст набагато частіше, ніж друковані публікації, перешкоджають здійсненню та користуванню основними правами і свободами, зокрема правом на повагу до приватного життя. Таким чином, відтворення матеріалів із друкованих ЗМІ та матеріалів з інтернету може регулюватися різними правилами. Те саме стосувалося різниці між паперовими та цифровими архівами. Сфера охоплення останнього була справді набагато більшою, а наслідки для приватного життя згадуваних осіб більш серйозними, спричиняючи шкоду, яка ще більше посилюється пошуковими системами.

ЄСПЛ врахував той факт, що для ознайомлення з архівами вимагався активний пошук шляхом введення ключових слів на архівному сайті газети. Через своє розташування на вебсайті спірна стаття навряд чи привертала увагу користувачів мережі «Інтернет», лише якщо вони не шукали конкретно інформацію про водія. ЄСПЛ не поставив під сумнів мету надання доступу до спірної статті, яка не була направлена

на повторне розповсюдження інформації про водія. Проте ЄСПЛ зазначив, що на момент подачі водієм клопотання та упродовж всього судового розгляду архіви газети «Le Soir» були доступними для всіх безкоштовно.

Що стосується наслідків публікації, Апеляційний суд зазначив, що пошук на вебсайті газети або в «Google» просто за допомогою введення імені та прізвища особи відразу видавав відповідну статтю. Цей суд визнав, що збереження статті в інтернеті може завдати невизначеної та серйозної шкоди репутації водія. Як уже зазначалося, це призвело до «віртуальної судимості», тоді як він не лише відбув покарання, а й був реабілітований. ЄСПЛ вважав, що оцінка Апеляційним судом цього питання не була свавільною чи явно необґрунтованою. Зі спливом певного часу людина повинна мати можливість перебудувати своє життя, не стикаючись із помилками минулого з боку громадськості. Інтернет-пошук людей за іменами став звичайною практикою в сучасному суспільстві, і такі пошуки, як правило, не мають нічого спільного з будь-якими кримінальними провадженнями чи засудженнями відповідної особи.

Щодо серйозності заходу, накладеного на заявника, Апеляційний суд установив, що найефективнішим способом забезпечення поваги до приватного життя водія без непропорційного впливу на свободу вираження поглядів заявника було б знеособлення статті на вебсайті газети шляхом заміни повного імені особи на літеру X. ЄСПЛ взяв до уваги той факт, що характер вжитого заходу забезпечив цілісність оригінальної статті, оскільки знеособити варто було лише онлайн-версію. Заявник був уповноважений зберігати оригінали друкованих та електронних архівів. Іншими словами, кожен, хто цікавиться оригінальною статтею, все одно може вимагати доступ до неї, навіть в електронному вигляді. Таким чином, цей захід вплинув не на саму статтю, а на доступність її версії на вебсайті.

Отже, ЄСПЛ встановив, що національні суди мали право дійти висновку про дотримання вимоги пропорційності втручання у право заявника на свободу вираження поглядів. Суди зважили право водія на повагу до його приватного життя, з одного боку, і свободу вираження поглядів заявника, з іншого, відповідно до критеріїв, наведених в усталеній практиці ЄСПЛ. Зокрема, Апеляційний суд розглянув питання шкоди, заподіяної водію наявністю статті в інтернеті, взявши до уваги сплив певного періоду (близько 20 років) з моменту її первинної публікації і той факт, що знеособлення на сайті «Le Soir» не вплине на текст оригінальної статті й буде найбільш ефективним та пропорційним заходом серед різних можливих варіантів.

Таким чином, наведені національними судами підстави були доречними та достатніми, і застосований до заявника захід може розглядатись як такий, що є пропорційним переслідуваній легітимній меті й забезпечує справедливий баланс між конкуруючими правами, про які йде мова. Отже, у цій справі не було порушення статті 10 Конвенції.

ЄСПЛ пояснив, що висновок, до якого він дійшов у цій справі, не може тлумачитись як такий, що передбачає будь-яке зобов'язання ЗМІ систематично та постійно

перевіряти свої архіви. Без шкоди для їхнього обов'язку поважати приватне життя на момент першої публікації, коли мова йде про архівування статей, вони не повинні були проводити таку перевірку, а отже, зважувати різні права, якщо не отримають безпосереднього запиту про це.

Висновок

Відсутність порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі проголошено 22 червня 2021 року й набуде статусу остаточного на підставі пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 14 КОНВЕНЦІЇ (ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ)

ASSOCIATION ACCEPT AND OTHERS v. Romania (№ 19237/16)

Обставини справи

Справа стосувалася демонстрації, що відбулася під час показу фільму за участю одностатевої сім'ї під час Місячника історії ЛГБТ асоціації-заявника в лютому 2013 року. Інші п'ятеро заявників узяли участь у показі цього фільму. Хоча поліція й забезпечила певний захист, кінотеатр був захоплений протестувальниками, які, імовірно, носили ультраправу символіку. Кіноглядачі були піддані словесним образам.

Скарги асоціації-заявника та інших заявників до прокурорів не мали результатом пред'явлення обвинувачення. За результатом скарги, поданої до суду, було ухвалено рішення про відсутність будь-яких доказів, які могли б поза розумних сумнівів підтвердити демонстрацію фашистської символіки.

Заявниками в цій справі є Асоціація «АССЕРТ» (неприбуткова асоціація) та п'ятеро румунських громадян. Асоціація-заявник була заснована у 2000 році та розташована в місті Бухаресті. Ця організація підтримує інтереси представників ЛГБТ-меншини в Румунії. Інші заявники народилися між 1980 та 1988 роками та проживають у місті Бухаресті.

Під час Місячника історії ЛГБТ асоціації-заявника в лютому 2013 року відбувся показ фільму за участю одностатевої сім'ї. Інші п'ятеро заявників були присутні на цьому показі. Водночас виник протест проти показу цього фільму.

Близько 50 протестувальників увійшли до зали та зірвали кінопоказ. Вони викрикували такі образливі фрази, як «смерть гомосексуалістам», «ви мерзота» тощо. Деякі з них стверджували мали прапори з ультраправими символами. Як видається, протестувальники були пов'язані з праворадикальним політичним рухом *Noua Dreaptă* («Нове право»), який, серед іншого, відкрито висловлювався проти одностатевих шлюбів та усиновлень.

Організатори попередили / сповістили поліцію, яка була присутня на місці події. Представники поліції ввійшли до зали, вилучили деякі прапори та пішли, незважаючи на прохання організаторів залишитись. У відповідних звітах поліція не згадувала про гомофобію.

Оскільки протестувальники заблокували проектор, організатори були змушені припинити демонстрацію.

5 березня 2013 року асоціація-заявник поскаржилася поліції на інцидент, заявивши про підбурювання до дискримінації, зловживання службовим становищем шляхом обмеження прав інших та публічної демонстрації символів фашизму, расизму та ксенофобії. Розпочате розслідування було завершено 14 жовтня 2014 року (інцидент описали як «обмін думками»), рішення про що було підтримане органами влади.

Розслідування використання символів фашизму було також припинено 11 серпня 2017 року.

Декілька скарг, поданих заявниками до судів, виявилися безрезультатними. Загалом жодних обвинувачень висунуто не було.

Посилаючись на статті 3, 8, 14 Конвенції та статтю 1 Протоколу № 12 до Конвенції, заявники, зокрема, скаржилися на відсутність захисту органами влади від поведження, якого вони зазнали 20 лютого 2013 року, та на упереджене до них ставлення з причини сексуальної орієнтації. За статтею 11 Конвенції, взятою окремо та разом зі статтею 14 Конвенції, заявники скаржилися, зокрема, на втручання у їхній публічний захід, спричинене нездатністю органів влади захистити їхнє право на мирне зібрання. За статтею 13 Конвенції заявники скаржилися на відсутність ефективного засобу правового захисту за своїми скаргами.

Оцінка Суду

Статті 3, 8 та 14 Конвенції і стаття 1 Протоколу № 12 до Конвенції

Обов'язок захищати

Ця подія стосувалася групи близько 20 осіб, яких було словесно ображено іншою групою 45 осіб, що фактично мало наслідком припинення їхнього заходу. Поліція надавала мінімальну допомогу, навіть не залишившись у залі, незважаючи на те, що зал не був переповнений. Для Суду це не було ефективним втручанням, і поліція не попередила жорстоке поведження, якого зазнали заявники.

Крім цього, Суд відзначив, що складені поліцією та жандармами звіти не містили жодного посилання на гомофобські образи, від яких постраждали заявники, та описали подію без жодного посилання на гомофобію. Суд визнав, що органи влади не змогли правильно оцінити ризик, якому піддавались окремі заявники з боку порушників, та належно зреагувати для того, аби захистити гідність окремих заявників від гомофобських нападів третіх сторін.

Обов'язок розслідувати

ЄСПЛ підкреслив, що в поліції були достатні докази того, що протестувальники висловлювали словесні образи з приводу сексуальної орієнтації учасників заходу, оскільки її представники були при цьому присутні. Органи влади мали обов'язок провести розслідування цього випадку – потенційного злочину на ґрунті ненависті. Проте жодних значних кроків упродовж року після подачі скарги зроблено не було, і, зрештою, розслідування тривало 4 роки і 8 місяців. Суд не вважає, що розслідування на початкових етапах було настільки складним. Зрештою, органи влади не здійснили кримінального розслідування дій порушників.

ЄСПЛ, зокрема, відзначив, що органи влади послідовно посилалися на словесні образи як на прості «обговорення» або «обмін думками»; правопорушники були описані як «прихильники» ультраправих організацій, а жертви як «послідовники» одностатевих

стосунків. На думку Суду, таке формулювання не було нейтральним і могло поставити під загрозу ефективність національного провадження.

ЄСПЛ дійшов висновку, що органи влади не вжили розумних заходів з розслідування того, чи були словесні образи мотивовані гомофобією.

Висновок

У підсумку Суд дійшов висновку, що органи влади не запропонували належного захисту гідності заявників (і в більш широкому сенсі, їхнього приватного життя) і не провели ефективного розслідування справжнього характеру насильства з мотивів гомофобії безпосередньо щодо них. Тому органи влади піддали дискримінації заявників з підстав їхньої сексуальної орієнтації, що в результаті мало наслідком порушення статті 14 Конвенції, взятої разом зі статтею 8 Конвенції.

Стаття 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 11 Конвенції

ЄСПЛ нагадав, що право на свободу мирних зібрань охоплює як приватні зустрічі, так і зустрічі в публічних місцях, що можуть бути й у статичній формі, і у формі процесії; крім цього, це право може бути реалізовано як окремими учасниками, так й особами, які організують зібрання. Суд вказав, що припинення показу фільму в цій справі становило втручання у права заявників на свободу зібрань.

Суд дійшов висновку, що відповідні факти були такими ж, як і у випадку скарги за статтею 14 Конвенції разом із статтею 8 Конвенції, при цьому Суд дійшов висновку про те, що органи влади не зменшили ескалацію ситуації, незважаючи на явні докази того, що образливі висловлювання були зроблені на ґрунті гомофобії.

Насамкінець Суд дійшов висновку, що органи влади, не забезпечивши того, щоб відповідна подія в цій справі відбулася, не виконали свої зобов'язання за статтею 14 Конвенції, взятою разом зі статтею 11 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації), взятої у поєднанні зі статтею 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), стосовно заявників – фізичних осіб.

Порушення статті 14 Конвенції, взятої разом зі статтею 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання), стосовно всіх заявників.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 1 червня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

ANCIENT BALTIC RELIGIOUS ASSOCIATION ROMUVA v. Lithuania⁴ (№ 48329/19)

Обставини справи

Справа стосувалася відмови Сейму (парламент Литви) надати асоціації-заявникові статус визнаної державою релігійної організації.

Заявником є релігійне об'єднання *Senovės baltų religinė bendrija «Romuva»*, зареєстроване в Литві, з офісом у місті Вільнюсі. До його складу входить кілька релігійних громад, які наслідують давню балтійську язичницьку віру, одна з яких у 1992 році була офіційно зареєстрована в Литві.

У 2017 році об'єднання-заявник попросило надати йому статус визнаного державою релігійного об'єднання. Цей статус дав би йому право на певні додаткові привілеї, такі як право на надання релігійної освіти в школах, право на надання ефірного часу національним мовником з метою трансляції їхніх релігійних служб та право укладати релігійні шлюби, що мають юридичну силу цивільних шлюбів. Як передбачено національним законодавством, Міністерство юстиції оцінює, чи відповідає об'єднання відповідним законодавчим вимогам, і звітує перед Сеймом, який потім ухвалює постанову. Міністерство юстиції дійшло висновку, що об'єднання-заявник відповідало критеріям для його визнання державою: воно функціонує в Литві більше 25 років; його вчення не порушувало закону чи суспільної моралі; об'єднання має достатню підтримку серед громадськості. У квітні 2018 року 24 члени Сейму представили проект постанови, що пропонував надати об'єднанню-заявнику статус визнаного державою релігійного об'єднання.

25 червня 2019 року Сейм провів перші дебати щодо проекту постанови. Текст було схвалено, а голосування щодо ухвалення постанови було призначено на два дні пізніше. Тим часом 26 червня 2019 року парламентська група «За сім'ю», до складу якої входив 81 член Сейму, отримала лист від Конференції литовських єпископів, у якому йшлося про те, що ніколи не існувало універсальної та єдиної «старобалтійської віри», оскільки давні пруси, литовці та латиші поклонялися різним божествам, обрядам та звичаям. Також стверджувалося, що не було продемонстровано, що об'єднання-заявник мало достатню підтримку серед громадськості.

Наступного дня Сейм провів дебати та голосування щодо проекту постанови. Аргументи, висловлені членами Сейму проти нього, містили твердження про те, що об'єднання-заявник було культурним, але не релігійним об'єднанням і що надання йому державного визнання негативно вплине на відносини Литви з християнським світом, а послаблення християнства в Литві вже давно є метою КДБ і Кремля. Деякі члени Сейму послали лист Конференції литовських єпископів. Проект постанови не було прийнято через відсутність необхідної простої більшості голосів. Відповідно

⁴ Підготовку огляду цього рішення здійснила Бойченко Анастасія Вікторівна.

до національного законодавства об'єднання-заявник мало можливість подати нову заявку про визнання державою через десять років.

Посилаючись на статтю 9 Конвенції (свобода думки, совісті та віросповідання), розглянуту окремо та в поєднанні зі статтею 14 Конвенції (заборона дискримінації), об'єднання-заявник скаржилося, що хоча воно відповідало всім передбаченим законом критеріям для державного визнання, члени Сейму не спиралися на висновки відповідних органів, які досліджували його діяльність, а ґрунтували своє рішення на власних релігійних переконаннях та політичних інтересах.

Об'єднання-заявник стверджувало, що воно було першим нехристиянським релігійним об'єднанням, яке звернулося за державним визнанням у Литві й аргументувало, що до нього ставились інакше, ніж до інших релігійних об'єднань, яким було надано такий статус.

Крім того, посилаючись на статтю 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту), об'єднання-заявник стверджувало, що воно не мало у своєму розпорядженні жодних ефективних національних засобів правового захисту.

Оцінка Суду

Стаття 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 9 Конвенції

У відповідь на заперечення Уряду щодо того, що об'єднання-заявник не вичерпало доступні національні засоби правового захисту, Суд вважав, що не було з достатнім ступенем визначеності встановлено, що рішення Сейму підпадало під дію категорії актів державного управління та те, що воно могло бути розглянуте адміністративними судами. Отже, Суд постановив, що об'єднання-заявник не мало ефективного національного засобу правового захисту.

Зазначаючи, що давня балтійська віра була включена до національних переписів як один із доступних варіантів для опису людьми своїх релігійних вірувань і що у 2002 році об'єднання-заявник було зареєстроване як релігійне об'єднання після того, як національні органи влади вивчили статут об'єднання та основні положення його віри, Суд не знайшов підстав сумніватися в його релігійному характері.

Суд повторив, що органи державної влади зобов'язані залишатися нейтральними та неупередженими при здійсненні своїх регуляторних повноважень у сфері релігії. Відповідно до внутрішнього законодавства релігійне об'єднання могло подати заяву про визнання державою, якщо воно було зареєстроване щонайменше 25 років, мало достатню підтримку з боку громадськості та якщо його вчення не суперечило закону або суспільній моралі. Суд зауважив, що кілька разів Сейм визнавав державними релігійні об'єднання, які мали менше послідовників, ніж об'єднання-заявник, вважаючи достатньою громадську підтримку, якою вони користуються. Відповідно, Суд не вбачив підстав ставити під сумнів висновок Міністерства юстиції про те, що об'єднання-заявник відповідало законодавчій вимозі для отримання державного визнання.

За відсутності надання Сеймом будь-яких причин Суд розглянув заяви членів Сейму під час дебатів. Він встановив, що члени Сейму, які проголосували проти проєкту постанови, по суті поставили під сумнів правомірність переконань об'єднання-заявника, що було несумісним з обов'язком держави проявляти нейтралітет і неупередженість. Більше того, Суд заявив, що існування релігії більшості або протистояння влади цій релігії не є розумним та об'єктивним обґрунтуванням відмови об'єднанню-заявнику в державному визнанні.

Отже, Суд постановив, що, відмовляючи в державному визнанні об'єднання-заявника, державні органи не надали розумного та об'єктивного обґрунтування ставлення до нього інакше, ніж до інших релігійних об'єднань, які мали подібну ситуацію, а члени Сейму не залишалися нейтральними та неупередженими при здійсненні своїх регуляторних повноважень. Отже, Суд встановив, що у зв'язку із цим мало місце порушення прав об'єднання-заявника.

Стаття 13 Конвенції

Попередньо визнавши, що об'єднання-заявник не мало ефективного національного засобу правового захисту, а Уряд не вказав жодних інших засобів правового захисту, які могли б відповідати критеріям, передбаченим статтею 13 Конвенції, Суд, відповідно, постановив, що мало місце порушення цього положення.

Висновок

Порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) разом зі статтею 9 Конвенції (свобода думки, совісті і релігії).

Порушення статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 8 червня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 3 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА ВІЛЬНІ ВИБОРИ)

Galan v. Italy (№ 63772/16)

Обставини справи

Справа стосувалася позбавлення заявника права обиратися до парламенту у зв'язку з висновком Парламенту про наявність підстав цього внаслідок його засудження за вчинення корупційних правопорушень.

Заявник Г. в лютому 2013 року висунув свою кандидатуру на парламентських виборах, був обраний і 5 березня 2013 року проголошений членом Парламенту.

У межах розслідувань прокуратура Венеціанського суду звернулася до судді попереднього слідства / слідчого судді з клопотанням про поміщення заявника, Голови регіону Венето, під варту й ухвалення рішення про превентивну конфіскацію майна на суму приблизно 4 800 000 євро з підстави того, що його звинувачували у вчиненні, зокрема, корупційного правопорушення в період між 2005 і 2011 роками, за яке передбачалося покарання у виді позбавлення волі на строк від шести до десяти років.

Після цього 4 червня 2014 року слідчий суддя, задовольнивши це клопотання, звернувся до Голови Палати депутатів (the President of the Chamber of Deputies) з проханням до законодавця надати дозвіл на реалізацію превентивного заходу.

10 липня 2014 року Дозвільна комісія Палати депутатів (the Chamber of Deputies' Authorisations Board) подала дозвіл до зборів законодавчого органу, який його задовольнив.

8 жовтня 2014 року, заручившись угодою з прокуратурою, заявник клопотав про застосування спрощеної процедури ухвалення вироку за проханням сторін («*patteggiamento*»), що передбачено статтею 444 Кримінального процесуального кодексу, зокрема, у його випадку на строк позбавлення волі в 2 роки і 10 місяців з превентивною конфіскацією 2 600 000 євро.

16 жовтня 2014 року слідчий суддя на стадії попереднього судового розгляду застосував це покарання й ухвалив рішення про конфіскацію. Це рішення стало остаточним 2 липня 2015 року, коли Касаційний суд відхилив касаційну скаргу заявника.

11 листопада 2015 року прокуратура передала Палаті депутатів (the Chamber of Deputies) копію рішення судді від 16 жовтня 2014 року. У подальшому Голова Зборів доручив Вибірчій комісії (the Elections Board) ухвалити рішення про оскарження обрання заявника на підставі положень Законодавчого декрету № 235/2012.

23 лютого 2016 року Постійний комітет (the Standing Committee) вирішив більшістю голосів запропонувати Зборам оголосити, що виникла підстава для дискваліфікації і що заявник мав скласти свої повноваження члена парламенту. Збори відхилили аргументи заявника про ретроактивне застосування Законодавчого декрету, вважаючи,

що дискваліфікація та усунення від посади були не питаннями кримінально-правового характеру, а наслідками втрати об'єктивного критерію для того, щоб надалі обіймати виборну посаду.

8 березня 2016 року Виборча комісія більшістю голосів схвалила пропозицію Постійного комітету. 9 березня її Голова повідомив заявника про це рішення, про призначення дати публічного засідання на 7 квітня, а також про варіанти подачі додаткових документів, у разі представництва адвокатом, й усних заяв. Збори публічно оголосили про своє рішення щодо пропозиції про усунення заявника з посади члена парламенту.

27 квітня 2016 року Палата депутатів оголосила, що заявник має негайно скласти свій депутатський мандат у зв'язку з появою підстав для дискваліфікації / позбавлення такого права.

Посилаючись на статтю 7 Конвенції (ніякого покарання без закону), заявник стверджував, що застосування Законодавчого декрету № 235/2012, яке призвело до його усунення від виборної посади після засудження за обвинуваченнями в корупції, порушило принципи законності, передбачуваності, пропорційності та відсутності зворотної сили при застосуванні кримінальних покарань. Посилаючись на статтю 3 Першого протоколу до Конвенції (право на вільні вибори), заявник стверджував, що міра дискваліфікації, передбачена цим Законодавчим декретом, не відповідала принципам законності та пропорційності. Він вважав, що це порушило як його право на реалізацію виборчого мандату, так і законне сподівання виборців, що він здійснюватиме свої повноваження впродовж встановленого строку як депутат Парламенту. Він стверджував про дискримінаційний підхід за статтею 3 Першого протоколу до Конвенції в поєднанні зі статтею 14 Конвенції (заборона дискримінації). Зрештою, посилаючись на статтю 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту), він скаржився на відсутність у національному законодавстві доступного та ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б оскаржити сумісність законодавчого декрету № 235/2012 з положеннями Конвенції.

Оцінка Суду

Стаття 7 Конвенції (ніякого покарання без закону)

Заявник стверджував, що застосування положень Законодавчого декрету № 235/2012 було рівноцінним призначенню покарання понад основне покарання в результаті його остаточного засудження за вчинення корупційних діянь. Отже, перед ЄСПЛ постало питання того, чи підпадає позбавлення права висувати свою кандидатуру на виборах та депутатського мандату до сфери дії статті 7 Конвенції.

ЄСПЛ повторив, що, в принципі, сфера політичних та виборчих прав не підпадає під дію пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 7 Конвенції.

Для того, щоб з'ясувати характер заходів, застосованих до заявника, ЄСПЛ використав критерії та усталену практику, викладені в рішенні *«CASE OF DEL RÍO PRADA v. SPAIN»*. ЄСПЛ проаналізував їхній характер, мету, характеристики відповідно до національного законодавства, процедури, пов'язані з їх створенням та виконанням, та ступінь їхньої суворості.

ЄСПЛ, по-перше, відзначив, що необхідною передумовою для застосування заходів до заявника було його остаточне кримінальне засудження в липні 2015 року.

Що стосується характеру та мети цих заходів, ЄСПЛ відзначив, що позбавлення права висувати свою кандидатуру на виборах та усунення з посади було направлено на посилення боротьби з проблемою проникнення організованої злочинності в органи державної влади. У подальшому ЄСПЛ зазначив, що у своєму звіті, опублікованому 1 липня 2013 року, Група держав Ради Європи проти корупції (GRECO) схвалила введення в дію Закону № 190/2012 та прогрес, якого досягнули органи державної влади в роз'ясненні антикорупційної політики.

Щодо характеристики цих заходів відповідно до національного законодавства ЄСПЛ надав перевагу підходу, застосованому Конституційним судом Італії, який у своїй усталеній практиці встановив, що позбавлення права висувати свою кандидатуру на виборах чи усунення від посади не були ні покараннями, ні наслідками кримінального засудження. Такі заходи виникли внаслідок втрати суб'єктивної умови, що дозволяє отримати доступ до виборної посади та її здійснення. Обрані представники, усунуті з посади, були виключені з виборного органу, до якого вони належали, у зв'язку із втратою свого морального потенціалу, що є важливою умовою подальшого представництва виборців.

Заборона обіймати державні посади згідно зі статтею 28 Кримінального кодексу тягне за собою втрату виборчих прав, права займати державні посади, права діяти як опікун, позбавлення вчених звань і зарплат, пенсій та надбавок, виплачуваних державою. Що стосується активних і пасивних аспектів права голосувати, то їх втрата мала результатом заборону голосувати (активний аспект) та висувати свою кандидатуру на виборах (пасивний аспект). Позбавлення права висувати свою кандидатуру на виборах, передбачене статтею 1 Законодавчого декрету № 235/2012, спричинило втрату пасивних виборчих прав у тому, що кандидатура, подана, незважаючи на дискваліфікацію, буде вилучена зі списку кандидатів відповідною виборчою комісією. Однак активний аспект виборчого права жодним чином не порушувався. Така дискваліфікація відповідала абсолютній забороні обіймати виборні посади, оскільки це вплинуло на об'єктивну вимогу моральної дієздатності / потенціалу, відсутність якої означала, що особа була позбавлена своїх пасивних виборчих прав.

ЄСПЛ далі нагадав, що зняття дискваліфікації з права висувати свою кандидатуру в межах процесу реабілітації обумовлювалось необхідністю усунення такого обмеження пасивних виборчих прав, оскільки, обов'язково будучи обґрунтованим остаточним

засудженням, сам захід не застосовувався судовими органами в контексті кримінального провадження і не був одним із кримінально-правових наслідків.

Що стосується процедур, пов'язаних з усуненням заявника з посади, ЄСПЛ зазначив, що це відбувалося в межах органу, до якого він належав, у три етапи: перший – в Постійному комітеті з питань несумісностей, дискваліфікацій та відсторонень, другий – у Вибірчій комісії, третій – у Палаті депутатів. Кожен етап включав обговорення відповідно до конкретних норм, установлених Конституцією та Регламентом Палати депутатів.

Зрештою, щодо суворості заходів ЄСПЛ зазначив, що хоча неможливість обіймати посади в Парламенті та втрата права висуватись кандидатом на виборах мали політичні наслідки для заявника, цього не могло бути достатньо для віднесення їх до кримінальних покарань, особливо тому, що його активні виборчі права не були порушені.

Отже, ЄСПЛ вважав, що позбавлення права висувати свою кандидатуру на виборах та усунення з посади не можуть розглядатися як такі, що є рівноцінними кримінальному покаранню в значенні статті 7 Конвенції. Як наслідок, ця скарга була несумісною з положеннями Конвенції і тому була відхилена.

Стаття 3 Першого протоколу до Конвенції (право на вільні вибори)

ЄСПЛ наголосив на особливому контексті справи. До набрання чинності Законом № 190/2012 та Законодавчим декретом № 235/2012 Закон № 50/1990 вже передбачав, у рамках протидії участі злочинних організацій в управлінні державними справами, певні обмеження пасивних виборчих прав з метою виключення з органів місцевого управління будь-якої особи, яка, перебуваючи на посаді, могла підірвати довіру до інституцій.

ЄСПЛ підкреслив, що позбавлення права висувати свою кандидатуру на виборах й усунення з посади були введені італійським законодавцем шляхом ухвалення Закону № 190/2012 та тогочасним Урядом у межах делегованих повноважень через Законодавчий декрет № 235/2012; це мало заповнити законодавчий вакуум, оскільки обмеження виборчих прав вже існували на місцевому рівні з моменту ухвалення Закону № 50/1990. Очевидно, що позбавлення права висувати свою кандидатуру на виборах та усунення з посади відповідали нагальній потребі забезпечення в цілому належного функціонування органів державної влади, відповідальних за управління *res publica*.

Що стосується законодавчої бази, то ЄСПЛ зазначив, що позбавлення права висувати свою кандидатуру на виборах супроводжувалося певними гарантіями. Насамперед передумовою такого позбавлення була наявність кримінального засудження, що передбачене за вчинення низки серйозних правопорушень, чітко визначених законом. Спірний захід застосовувався до заявника у зв'язку з його засудженням за корупцію (злочин, що належав до третьої категорії, визначеної статтею 1 Законодавчого декрету № 235/2012).

Щодо стверджуваного порушення принципу передбачуваності закону через засудження заявника за злочин, вчинений до набрання чинності законодавчим декретом, ЄСПЛ зазначив, що, беручи до уваги широкі дискреційні повноваження («свобода розсуду»), якими користуються держави при обмеженні пасивних виборчих прав осіб, вимоги статті 3 Першого протоколу до Конвенції є менш суворими, ніж вимоги за статтею 7 Конвенції. У цій справі держава намагалась якнайшвидше створити свою систему боротьби з незаконною діяльністю та корупцією в органах державної влади.

ЄСПЛ вважав, що негайне застосування позбавлення права висувати свою кандидатуру на виборах відповідало заявленій законодавчим органом меті, а саме виключити з парламенту обраних представників, засуджених за тяжкі злочини, і таким чином захистити цілісність демократичного процесу. ЄСПЛ погодився з рішенням законодавчого органу Італії щодо застосування позбавлення в тому, щоб обґрунтувати захід станом на набрання законної сили вироку суду про засудження заявника, а не на дату вчинення відповідних кримінальних правопорушень. Остаточне засудження в липні 2015 року було необхідною підставою для позбавлення права висувати свою кандидатуру на виборах, передумовою, передбаченою статтею 1 Законодавчого декрету, що набрав чинності в січні 2013 року. Зрештою ЄСПЛ наголосив, що оскаржуване позбавлення було обмежене в часі. Хоча заявник втратив своє пасивне виборче право на шість років, він мав можливість подати клопотання про реабілітацію до суду, відповідального за виконання вироків.

ЄСПЛ дійшов висновку, що позбавлення права висувати свою кандидатуру на виборах не могло розглядатися як свавільне чи непропорційне.

Стаття 3 Першого протоколу до Конвенції в поєднанні зі статтею 14 Конвенції

ЄСПЛ дійшов висновку, що обставини справи заявника не порушували жодних питань за статтею 14 Конвенції. У Законодавчому декреті № 235/2012 чітко викладено об'єктивні ситуації, що виправдовують застосування міри усунення від участі у виборах залежно від вчинених правопорушень та призначених покарань. Ці об'єктивні ситуації стали підставою для рішення про усунення заявника з посади в Парламенті, ухваленого Палатою депутатів шляхом застосування статті 66 Конституції. Ця скарга була явно необґрунтованою, а тому була відхилена.

Стаття 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту)

ЄСПЛ не може вимагати від національного суду перегляду парламентської процедури стосовно складу Парламенту і, зокрема, рішення виборних зборів із запобігання засудженому члену парламенту продовжувати виконувати свої функції, не враховуючи саму природу конституційного права, про яке йде мова. Національна система містить конституційне положення про повноваження Парламенту перевіряти не лише повноваження своїх членів, але й підстави для дискваліфікації та несумісності, які можуть згодом виникнути. Це є загальним принципом незалежності Парламенту

у виконанні своїх завдань та необхідності гарантувати ефективне функціонування цього інституту, що має важливе значення для демократичного суспільства.

Ураховуючи гарантії, закріплені в парламентській процедурі «потрійного підтвердження» – Постійної комісії з питань несумісності, позбавлення прав та відсторонення від посади, Виборчої комісії та Палати депутатів – ЄСПЛ дійшов висновку, що стаття 13 Конвенції не вимагала судового перегляду рішення, ухваленого Парламентом в контексті встановлених у Конституції повноважень.

Висновок

Заява оголошена неприйнятною та була відхилена.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 17 червня 2021 року та є остаточним.

Рішення ЄСПЛ, ухвалені проти України

Стаття 2 Конвенції (право на життя)

BLIZNYUK v. Ukraine (№ 20789/14): неефективність розслідування обставин смерті сина заявниці – порушення

TOTCHI AND OTHERS v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA, RUSSIA AND Ukraine (№ 8833/10): неналежне розслідування обставин смерті близького родича – скарга щодо України визнана неприйнятною

Стаття 3 Конвенції (заборона катування)

MYASNIKOV AND ULYANOV v. Ukraine (№ 61919/19 та 32809/20): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього – порушення

SOLTYSYUK AND TOLMACHEV v. Ukraine (№ 19421/20 та 20160/20): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього – порушення

TIMSHYN AND OTHERS v. Ukraine (№ 20776/20 та 3 інших – див. додаток): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього – порушення

MANOYLOV AND OTHERS v. Ukraine (№ 21845/20 та 3 інших – див. додаток): відсутність перспективи звільнення від покарання у вигляді довічного позбавлення волі – порушення

CHISTYAKOV AND OTHERS v. Ukraine (№ 46896/18 та 3 інших – див. додаток): відсутність перспективи звільнення від покарання у вигляді довічного позбавлення волі – порушення

KUZNETSOV AND OTHERS v. Ukraine (№ 56123/19 та 2 інших – див. додаток): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього – порушення

BOYKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 24753/13 та 3 інших – див. додаток): жорстоке поводження із заявником з боку працівників правоохоронних органів та непроведення ефективного розслідування щодо факту цього й інші скарги за Конвенцією – порушення

LASHCH v. Ukraine (№ 44160/19 та 57596/19): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього та недотримання інших статей Конвенції – порушення

PALANCHUK v. Ukraine (№ 46948/19 та 62388/19): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього – порушення

STARENKYI AND OTHERS v. Ukraine (№ 71848/13): відсутність перспективи звільнення від покарання у вигляді довічного позбавлення волі й нерозслідування факту невинуватого застосування насильства під час евакуації при пожежі з однієї установи виконання покарань до іншої – порушення

PUGACHOV v. Ukraine (№ 25860/19 та 11776/20): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього – порушення

Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)

BIDASHKO AND SAGAYDAK v. Ukraine (№ 64973/19 та 28230/20): надмірна тривалість досудового тримання заявника під вартою та недотримання інших статей Конвенції – порушення

KARPENKO v. Ukraine (№ 23361/15): незаконність перебування заявника під вартою – порушення

SHOVKALYUK v. Ukraine (№ 42237/15): незаконність ув'язнення – порушення

KHIMCHAK AND BILYK v. Ukraine (№ 4565/14 та 42209/15): незаконність ув'язнення – порушення

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

BALO-BALYTSKYI AND OTHERS v. Ukraine (№ 2987/20 та 3 інших – див. додаток): надмірна тривалість кримінального провадження та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

BEZRUCHENKOV AND OTHERS v. Ukraine (№ 5068/20 та 3 інших – див. додаток): надмірна тривалість цивільного провадження та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

IVANCHAK v. Ukraine (№ 39794/20): надмірна тривалість кримінального провадження та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

DENISYUK v. Ukraine (№ 18735/19): надмірна тривалість кримінального провадження та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

TRYAPYSHKO v. Ukraine (№ 59577/12): порушення принципу правової визначеності в результаті прийняття до розгляду невчасно поданої апеляційної скарги, що призвело до скасування рішення на користь заявника – порушення

TANASIYCHUK AND DEREVYANYI v. Ukraine (№ 25083/20 та 45967/20): надмірна тривалість кримінального провадження та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

SHKIRYA v. Ukraine (№ 30850/11): нерозгляд судами додаткових позовних вимог заявника й розгляд справи некомпетентним судом – порушення

GALAMAY v. Ukraine (№ 44801/13): відсутність доступу до захисника та використання отриманих унаслідок цього доказів у кримінальному провадженні – порушення

Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)

GEN AND OTHERS v. Ukraine (№ 41596/19 та 42767/19): невиконання рішення суду про установлення графіку побачень з дитиною – порушення

ALIYEV v. Ukraine (№ 78228/14): відкликання дозволу заявника на проживання в Україні та застосування заборони на в'їзд – порушення

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (червень 2021 року). Рішення за період із 01.06.2021 по 30.06.2021 / Відпов. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2021. – 70 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home;>

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua